

ISSN 2335-8998 (Online)

Teisės e-aktualijos

2014 m. Nr. 2 (5)

„Teisės e-aktualijos“, tai Internetinis leidinys, kuriame skelbiami Lietuvos teisės instituto mokslo darbuotojų parengti socialinės plėtros darbai, kurie buvo pateikti valstybės bei savivaldybių institucijoms.

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius
Tel./faks. (+370 5) 249 75 91
info@teise.org, www.teise.org

ISSN 2335-8998 (Online)

© Lietuvos teisės institutas, 2014

TURINYS

I. PASTABOS IR PASIŪLYMAI DĖL ĮSTATYMŲ PROJEKTŲ NR. XIIP-895, XIIP-896 IR NR. XIIP-785, XIIP-485.....	4
II. PASTABOS IR PASIŪLYMAI DĖL KONSTITUCIJOS 41 STRAIPSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO NR. XIIP-1592.....	6
III. DĖL CIVILINIO PROCESO KODEKSO 368 STRAIPSNIO 2 DALIES KEITIMO.....	9
IV. DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS MOKSLO IR STUDIJŲ ĮSTATYMO PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO.....	13
V. DĖL NEPILNAMEČIŲ JUSTICIJOS 2009 – 2013 M. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMO APIBENDRINIMAS.....	18

I.

Dr. Lina Beliūnienė

**PASTABOS IR PASIŪLYMAI DĖL ĮSTATYMŲ PROJEKTŲ
NR. XIIP-895, XIIP-896 IR NR. XIIP-785, XIIP-485**

Lietuvos teisės institute gautas Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto prašymas pateikti pastabas ir pasiūlymus šiems įstatymų projektams: Civilinio proceso kodekso 736 str. 2 d. pakeitimo įstatymo projektui Nr. XIIP-895, Darbo kodekso 225 str. 3 d. pakeitimo įstatymo projektui Nr. XIIP-896, Civilinio kodekso 4.82 str. 3 d. pakeitimo įstatymo projektui Nr. XIIP-785 ir Civilinio kodekso 4.76 str. pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui Nr. XIIP-485. Siūlomais projektais Nr. XIIP-895, XIIP-896 diferencijuojamos išskaitų iš darbo užmokesčio ir jam prilygintų išmokų bei davinių dalies, viršijančios Vyriausybės nustatytą MMA dydį, procentinės dalys, priklausomai nuo išieškų rūšies ir nustatomi atitinkami išskaitų dydžiai. O projektais Nr. XIIP-785, XIIP-485 siekiama nustatyti, kad bendri mokesčiai (bendros elektros, teritorijos priežiūros, buitinių atliekų išvežimo) būtų mokami pagal gyventojų skaičių.

Išnagrinėjus pateiktus įstatymų projektus, teikiama nuomonė dėl Civilinio proceso kodekso 736 str. 2 d. pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIP-895 (jam pateiktos pastabos mutatis mutandis taikytinos ir projektui XIIP-896) ir Civilinio kodekso 4.82 str. 3 d. pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIP-785 (jam pateiktos pastabos mutatis mutandis taikytinos ir projektui Nr. XIIP-485). Siūloma nepritarti aptartiems įstatymų pakeitimams dėl toliau išdėstytų priežasčių.

***Dėl nuostatų, įtvirtinančių išskaitų procentines dalis, atsižvelgiant į išieškų rūšį
(Civilinio proceso kodekso 736 str. 2 d. pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-895)***

Išieškų, atsižvelgiant į jų rūšį, diferenciacija ir atitinkamai skirtingi jų išskaitų dydžiai jau yra galiojanti praktika pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 736 str. 1 d. 1 ir 2 p. Tačiau 736 str. 1 d. atvejis yra išskirtinis, nes suteikiama galimybė išieškoti iš skolininkui priklausančios darbo užmokesčio ir jam prilygintų išmokų bei davinių dalies, neviršijančių Vyriausybės nustatytos MMA. Tad užtikrinama pusiausvyra: ir išieškojimo įvykdymas (garantija tiems, kuriems tas išieškojimas skiriamas), ir asmenų, iš kurių darbo užmokesčio ir jam prilygintų išmokų bei davinių dalies išieškoma, interesai turėti minimaliems poreikiams patenkinti reikalingas pajamas.

Siūlomais projektais Nr. XIIP-895, XIIP-896 diferencijuojamos išskaitų iš darbo užmokesčio ir jam prilygintų išmokų bei davinių dalies, viršijančios Vyriausybės nustatytą MMA dydį, procentinės dalys, priklausomai nuo išieškų rūšies ir nustatomi atitinkami išskaitų dydžiai. Vadinasi, išieškų diferenciaciją ketinama taikyti ten, kur galiojančio civilinio procesinio įstatymo reguliavimu siekiama užtikrinti, kad didesnes pajamas gaunantis skolininkas greičiau atsiskaitytų su išieškotoju. Juo labiau, kad nurodytais projektais taip pat mažinamas išskaitos iš visų kitų rūšių išieškų dydis nuo 70 iki 50 proc., ir taip, manytina, būtų pailgintas išieškojimo procesas, jis užsitęstų ir todėl būtų pažeidžiami asmenų, kuriems

išieškojimas reikalingas, lūkesčiai greičiau gauti išieškotinas sumas. Taip nebūtų užtikrinama išieškotojo ir skolininko teisėtų interesų pusiausvyra. Ši esminė aplinkybė skatina siūlyti nepritarti teikiamai iniciatyvai.

Dėl nuostatų, įtvirtinančių alternatyvų bendrų mokesčių mokėjimo principą (būdą) (Civilinio kodekso 4.82 str. 3 d. pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-785)

Įstatymo projektu XIIP-785 siekiama, kad bendri mokesčiai (bendros elektros, teritorijos priežiūros, buitinių atliekų išvežimo) būtų mokami pagal gyventojų skaičių, o ne pagal gyvenamąjį plotą.¹ Tačiau Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.82 str. 3 d. siūloma keisti ir išdėstyti taip, kad greta galiojančio principo butų ir kitų patalpų savininkams mokėti mokesčius proporcingai savo daliai pateikiamas kitas mokėjimo principas, kuris pasirinktinas alternatyviai: „butų ir kitų patalpų savininkai privalo proporcingai savo daliai arba pagal gyventojų skaičių bute ar patalpoje apmokėti išlaidas namui (statiniui) išlaikyti ir išsaugoti, įstatymuose nustatyta tvarka mokėti mokesčius, rinkliavas ir kitas įmokas“. Alternatyvą žymi jungtukas „arba“, reiškiantis galimybę mokėti arba pagal gyventojų skaičių, arba pagal gyvenamąjį plotą. Būtų aiškiau, jei būtų nurodoma, kuriais atvejais kuris principas taikytinas.

Beje, formuluotė „pagal gyventojų skaičių bute ar patalpoje“ turėtų būti patikslinta, prieš žodį „patalpoje“ įrašant žodį „kitoje“, nes butai taip pat yra patalpos.

Kylanti abejonė kaip tiksliai apskaičiuoti gyventojų skaičių bute skatina ieškoti būdų, kaip realizuoti idėją bendrus mokesčius mokėti pagal gyventojų skaičių. Kol tinkami gyventojų skaičiaus bute apskaičiavimo būdai nėra rasti (tebegaliojant nuostatai, kad „Lietuvos Respublikos gyventojas vienu metu deklaruoja tik vieną gyvenamąją vietą, net jei gyventų keliose vietose“², o vienas registruotas asmuo gali butą išnuomoti keliems kitiems gyventojams), siūlytina nepritarti pateiktiems civilinio įstatymo pakeitimams.

Pastabos ir pasiūlymai (atsakant į 2014-03-06 raštą Nr. S-2014-1889) pateikti Lietuvos Respublikos Seimo posėdžių sekretoriatui (kopija Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetui) 2014-03-26 raštu Nr. 2R-98-(1.9).

¹Civilinio kodekso 4.82 straipsnio 3 dalies pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=451952&p_tr2=2> (prisijungta 2014 m. kovo 24 d.).

² Lietuvos Respublikos gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo 7 str. 1 d.

II.

Dr. Lina Beliūnienė

PASTABOS IR PASIŪLYMAI DĖL KONSTITUCIJOS 41 STRAIPSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO NR. XIIP-1592

Lietuvos teisės institute gauti Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto ir Lietuvos Respublikos Seimo Konstitucijos komisijos prašymai pateikti pastabas ir pasiūlymus Konstitucijos 41 str. pakeitimo įstatymo projektui NR. XIIP-1592. Teikiamu Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 str. pakeitimo įstatymo projektu numatoma aukštesnė amžiaus riba asmenims, kuriems mokslas privalomas: vietoj skaičiaus „16“ įrašomas skaičius „18“, siekiant užtikrinti privalomą vaikų iki 18 m. ugdymą bendrojo lavinimo ar profesinėse mokyklose. Išsakoma neigiama nuomonė dėl šio keitimo, remiantis žemiau pagrindžiamu argumentu, kad nereikėtų imtis keisti tai, ką galima koreguoti kitomis priemonėmis.

Šiai, kaip ir kitoms iniciatyvoms keisti, pildyti konstitucines nuostatas, galioja bendroji taisyklė, kurią suformulavo ir plėtoja Lietuvos konstitucinės justicijos institucija – Konstitucijos pataisa turi būti teisiškai būtina, neišvengiama. Kalbos ir terminijos kaitos kontekste išdėstyti ir vėliau išplėtoti šie konstitucinės doktrinos teiginiai: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pasisako prieš tokią intervenciją „į Konstitucijos, kuri, kaip aukščiausioji teisė, turi būti stabilus aktas, tekstą“, kuri „nėra teisiškai būtina“¹; „Viena iš sąlygų, užtikrinančių Konstitucijos, kaip teisinės realybės, stabilumą, yra jos teksto stabilumas. [...] Konstitucijos prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų. Tad Konstitucijos tekstas neturi būti koreguojamas, pavyzdžiui, vien pasikeitus terminijai, *inter alia* teisei [...]. Konstitucijos, kaip itin stabilaus teisės akto, prasmė taip pat būtų ignoruojama, jeigu intervencija į jos tekstą būtų daroma kiekvieną kartą, kai pasikeičia kurie nors teisiškai reguliuotini visuomeniniai santykiai (pavyzdžiui, kai tam tikrų veiklos rūšių technologinės galimybės išsiplėčia taip, kaip galbūt ir nebuvo įmanoma numatyti tuo metu, kai Konstitucijos tekstas buvo kuriamas)“².

Remiantis šiais ir kitais jurisprudenciniais teiginiais, gali būti išvedami keli Konstitucijos pataisos reikalingumo, priimtino vertinimo kriterijai: 1) konkretaus teisinio reguliavimo įtvirtinimo alternatyvų (pvz., ordinarinėje teisėje), 2) suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos, galiojančios Konstitucijos nuostatų ir siūlomos pataisos darnumo, 3) Konstitucijos turinio specifikos bei siekiamų pokyčių ilgalaikės perspektyvos kontekste.³

Manytina, kad Projektu siekiamas vaikų iki 18 m. ugdymo bendrojo lavinimo ar profesinėse mokyklose užtikrinimo tikslas gali būti įgyvendinamas valstybei prisiimant didesnius išipareigojimus,

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254; taip pat žr. šio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2007 m. liepos 5 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimus.

² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292; taip pat žr. šio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimą.

³ Butvilavičius D. Konstitucijos pataisos. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S), 2013. P. 170.

nei numatyta konstitucinėse nuostatose dėl kultūrinių teisių (joms priskirtina ir asmens teisė įgyti išsilavinimą) užtikrinimo ordinarinės teisės⁴ lygmeniu, jeigu prisiimtieji įsipareigojimai nepaneigtų konstitucinio teisingos ir darnios visuomenės siekio. Prielaida dėl galimo ordinarinių teisės aktų, o ne Konstitucijos koregavimo, manytina, būtų tinkama bent analizuojant didesnių nei numatyta Konstitucijoje finansinių valstybės įsipareigojimų galimybę. Pastarosios rūšies įsipareigojimai neabejotinai itin reikšmingi kultūrinių, socialinių teisių užtikrinimo kontekste⁵.

Ir teisės siekti aukštojo mokslo, ir kitų teisių, pvz., teisės į sveikatos apsaugą garantijų kontekste Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucija nedraudžia, kad valstybė pagal galimybes prisiimtų didesnius finansinius įsipareigojimus nei numatytieji Konstitucijoje. Antai Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 41 str. 3 d. nuostatą, pabrėžė, kad „[...] Konstitucijoje nedraudžiama valstybei pagal galimybes prisiimti ir didesnius finansinius įsipareigojimus besimokantiems aukštosiose mokyklose. Prisiimant didesnius finansinius įsipareigojimus, negu išplaukia iš konstitucinės nuostatos, kad valstybinėse aukštosiose mokyklose nemokamas mokslas laiduojamas gerai besimokantiems piliečiams, neturi būti paneigiamas Konstitucijoje įtvirtintas teisingos ir darnios visuomenės siekis“⁶. Teismas, aiškindamas Konstitucijos 53 str. 1 d. nuostatos „Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką“ turinį, taip pat patvirtino, kad „[...] valstybė gali prisiimti ir didesnius finansinius įsipareigojimus, negu implikuoja konstitucinė nemokamos medicinos pagalbos piliečiams garantija [...]“⁷.

Konstitucijos 41 str. 1 d. nuostata konstitucinėje jurisprudencijoje aiškinta tikrinant anksčiau galiojusios Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo redakcijos reguliavimo atitiktį konstituciniam reguliavimui, apjungiant šios nuostatos turinio atskleidimą su to paties straipsnio 2 d.: „Konstitucijos 41 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad asmenims iki 16 metų mokslas privalomas, o 2 dalyje – kad mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas. Šios Konstitucijos normos reiškia, jog valstybė (jos institucijos) turi pareigą užtikrinti, kad visi asmenys iki 16 metų turėtų realias galimybes įgyti nemokamą išsilavinimą valstybinėse arba savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse ar aukštesniosiose mokyklose, kad mokymas šiose įstaigose būtų visiems vienodai prieinamas“⁸. Sistemiškai aptariama Konstitucijos nuostata aiškinama ir turint omenyje kitas Konstitucijos nuostatas, be kita ko, nuostatas, pagal kurias privalomojo mokymo užtikrinimo įsipareigojimai tenka ne tik valstybei, bet ir tėvams: pvz., remiantis Konstitucijos 38 str., „tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti“ (6 d.). Šios ir su jomis susijusios nuostatos įgyvendinamos įstatymuose ir kituose teisės aktuose. Antai Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 str. nustatyta, kad vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip⁹. Tad atskiruose įstatymuose gali būti nustatyta kita amžiaus riba, kurią peržengęs asmuo konkrečiuose santykiuose įgyja specialų veiksnumą. Nurodytasis reguliavimas leidžia įstatymų leidėjui modeliuoti mokymosi užtikrinimo sistemą (jos prielaidas, dalyvius ir kt.), nepaneigiančią konstitucinių rėmų.

Gali būti pateikiamas dar vienas, tačiau šalutinis argumentas, taip pat skatinantis abejones dėl siūlomo Konstitucijos pakeitimo būtinumo. Valstybės pareiga užtikrinti tam tikros apimties privalomą mokymą žmogui iki 16 m. amžiaus, t. y. taip, kaip įtvirtinama ir galiojančiu konstituciniu reguliavimu,

⁴ Teisės, įtvirtintos žemesnės nei Konstitucija galios teisės aktuose.

⁵ O ir aptariamo Projekto aiškinamajame rašte teigiama, kad siūlomam reguliavimui įgyvendinimui papildomai reikėtų lėšų asmenų mokymosi krepšelio išlaidoms padengti.

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 5-186.

⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas (Valstybės žinios, 2013, Nr. 52-2604). Taip pat žr. 2014 m. vasario 26 d. sprendimas (TAR, 2014-02-27, Nr. 2176).

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 49-1424.

⁹ Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807 (su vėlesniais pakeitimais).

buvo nurodyta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektuose, turint omenyje ilgalaikę valstybės išsipareigojimų užtikrinimo perspektyvą. Pastaruosiuose, pvz., Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sudarytos darbo grupės parengtuose Konstitucijos koncepcijos metmenyse, skelbtuose 1991 m. gegužės 10 d. „Lietuvos aide“, numatyta, kad „žmogui iki 16 metų amžiaus užtikrinamas bendrasis lavinimas arba profesinis ir techninis mokymas“; 1992 m. gegužės 14 d. Sąjūdžio koalicijos „Už demokratinę Lietuvą“ parengtame Konstitucijos projekte nustatyta: „Valstybė laiduoja privalomą mokslą asmenims iki 16 m.“ (35 str.). Kituose rengtuose galiojančios Konstitucijos projektuose, įtvirtinant konstitucinės asmens teisės įgyti išsilavinimą garantiją, nenurodomas konkretus žmogaus amžius: pvz., Lietuvos demokratinės darbo partijos tarybos sudarytos komisijos parengtame 1991 m. balandžio 23 d. Konstitucijos projekte (32 str.). Beje, paminėtina, kad dar ankstesniuose istoriniuose Lietuvos konstituciniuose dokumentuose įtvirtinama aptariamoms žmogaus teisės bendro pobūdžio garantija. Pvz., 1922 m. Konstitucijoje nurodoma: „Pradžios mokslas yra privalomas“; „Privalomojo pradžios mokslo įvedimo laiką ir tvarką nurodo įstatymas“ (81 §)¹⁰. Amžiaus ribą paliekama reguliuoti įstatymų leidėjui taip pat ir 1938 m. Konstitucijoje: „Pradžios mokslas privalomas“ (40 str.)¹¹. Taigi nei istorinėse Lietuvos konstitucijose, nei galiojančios Konstitucijos projektuose nebuvo numatyta aukštesnė nei 16 m. amžiaus riba.

Taigi siūlytina nekeisti numatytos Konstitucijos straipsnio dalies, ieškant galimybių žemesniu nei Konstitucijos lygiu įtvirtinti papildomas aptariamam Projektu siekiamas garantijas, kad būtų skatinamas asmenų nuo 16 iki 18 m. didesnis dalyvavimas prevencinėse programose, papildomos ugdymo galimybės tiems, kurie baigia gimnazijas, vidurines arba profesines mokyklas, būdami 16 m. ir kuriems grėstų neigiamos Projekto aiškinamajame rašte įvardintos įtakos (tapimas prekybos žmonėmis aukomis, narkotinių medžiagų, alkoholio, tabako vartojimas, nusikalstamų veikų darymas).

Pastabos ir pasiūlymai (atsakant į 2014-04-16 raštą Nr. S-2014-3300 ir į 2014-02-15 raštą Nr. S-2014-3231) pateikti Lietuvos Respublikos Seimo posėdžių sekretoriatui (kopija Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetui ir Lietuvos Respublikos Seimo Konstitucijos komisijai) 2014-05-05 raštu Nr.2R-150-(1.9).

¹⁰ Lietuvos valstybės konstitucijos. Sudarytojas ir įvado autorius K. Valančius. Fotografuotas leidimas. Vilnius: Mokslas, 1989. P. 29.

¹¹ Ten pat. P. 65.

III.

Johanas Baltrimas

DĖL CIVILINIO PROCESO KODEKSO 368 STRAIPSNIO 2 DALIES KEITIMO

Aptariamu siūlymu pakeisti Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 368 straipsnio 2 dalį siekiama, kad būtų atsisakyta naikinamojo penkerių metų termino civilinio proceso atnaujinimui arba jis būtų pratęstas iki dvidešimt penkerių metų. Vertinant pasiūlymą atsižvelgta į Europos Žmogaus Teisių Teismo, nacionalinių teismų jurisprudenciją, sisteminę analizuojamos normos ryšį su susijusiu statutiniu reguliavimu bei nagrinėjamo naikinamojo termino paskirtį. Siūlymas pripažintas svarstytinu, jis gali būti įgyvendinamas atskiroms bylų kategorijoms nustatant skirtingus naikinamuosius terminus.

Lietuvos teisės institute 2014 m. balandžio 23 d. gautas Lietuvos Respublikos Seimo žmogaus teisių komiteto kreipimasis dėl nuomonės apie Seimo nario Vytauto Antano Matulevičiaus siūlymą pateikimo.

Siūlymas grindžiamas minėtam Seimo nariui skirtu piliečio 2013 m. gruodžio 27 d. prašymu Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) „368 straipsnio 2 dalies redakciją pakeisti taip, kad būtų laiku neapibrėžtas atnaujinimo procesas arba išplėsti terminą iki 25 metų“, taikant šią nuostatą visoms byloms, kurios buvo nagrinėjamos „po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo“. Prašyme nurodoma, kad dabartinis reguliavimas prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 23 straipsnyje įtvirtintam nuosavybės neliečiamumo principui, Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies nuostatoms ir civilinio proceso tikslams.

Susipažinę su prašymu, teikiame šią nuomonę.

CPK 368 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad prašymas atnaujinti procesą negali būti teikiamas, jeigu nuo sprendimo ar nutarties įsiteisėjimo praėjo daugiau kaip penkeri metai, o šio kodekso 366 straipsnio 1 dalies 9 punkte nurodytu atveju (jeigu apeliacine tvarka neperžiūrėtame pirmosios instancijos teismo sprendime, nutartyje, įsakyme ar nutarime yra padaryta aiški ir reikšminga teisės normos taikymo klaida) – jeigu nuo sprendimo ar nutarties įsiteisėjimo praėjo daugiau kaip vieni metai. Šia nuostata numatomas naikinamasis terminas, kurį praleidus jis negali būti atnaujinamas – Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.117 straipsnio 6 dalyje numatyta, kad naikinamasis terminas yra toks terminas, kuriam pasibaigus išnyksta tam tikra civilinė teisė ar pareiga.

Susiklosčiusioje teismų praktikoje CPK 368 straipsnio 2 dalis interpretuojama CPK 18 straipsnio kontekste, pagal kurį įsiteisėjęs teismo sprendimas įgyja *res judicata* galią, jis tampa neginčytinas ir privalomas visiems fiziniams ir juridiniams asmenims bei vykdytinas visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje. Bet koks nerūpestingumas, delsimas, neatsakingumas Lietuvos teismuose nelaikomas kaip pateisinamas ir sudarantis pagrindą procesui atnaujinti, kai įstatyme nustatytas naikinamasis terminas tokiems prašymams paduoti yra praleistas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-276/2012). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad įgyvendinant įsiteisėjusiam teismo sprendime nustatytas teises ir pareigas, formuojasi

nauji teisiniai santykiai, kuriuose dalyvauja asmenys, nesusiję su išnagrinėta byla, ir dėl to, pakeitus įsiteisėjusių teismo sprendimą, gali būti pažeisti naujųjų santykių dalyvių teisėti lūkesčiai ir interesai. Siekiant užtikrinti normalią civilinių santykių raidą, kuriai būtinas stabilumas, perspektyvinio prognozavimo galimybė, reikalingas teisinis tikrumas, pasitikėjimas įsiteisėjusiais teismo sprendimais. Atnaujinus procesą tokiu sprendimu užbaigtoje byloje, atsiranda teisinis neapibrėžtumas, nes joje išspręsto šalių teisinės padėties klausimo sprendimas vėl tampa nežinomas, o dalyvavimas su ginčo dalyku susijusiuose santykiuose – rizikingas. Dėl to proceso atnaujinimas civilinio proceso teisės doktrinoje pripažįstamas išimtinu būdu įsiteisėjusiems teismų sprendimams peržiūrėti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-303/2007).

Apibendrinant, CPK 368 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto termino (naikinamojo) paskirtis yra užtikrinti susiklosčiusių teisinių santykių stabilumą, sudarant prielaidas atitinkamų teisinių santykių subjektams tinkamai įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-276/2012).

Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją, visiškas ribojimų pakartotinai skūsti teismo sprendimą panaikinimas galimai prieštarautų teisinio apibrėžtumo principui. Pasisakydamas dėl proceso atnaujinimo civilinėse ir komercinėse bylose, šis teismas pažymėjo, kad teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, pagal Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 6 straipsnio nuostatas, turi būti aiškinama Konvencijos preambulės kontekste, kurioje teisės viršenybės principas įtvirtintas kaip bendro Konvenciją taikančių šalių paveldo dalis. Vienas iš esminių teisės viršenybės principo elementų – teisinio apibrėžtumo principas. Vadovaujantis šiuo principu, prašymai dėl proceso atnaujinimo turi būti ribojami laiku, ir *res judicata* galią įgijęs bei įvykdytas teismo sprendimas gali būti peržiūrėtas tik esant proceso atnaujinimo pagrindui bei tuos pagrindus taikant neformaliai. Teisinis reglamentavimas, pagal kurį procesas susijęs su daugkartinio įsiteisėjusio sprendimo peržiūrėjimo rizika, yra nesuderinamas su teisinio apibrėžtumo principu, todėl įstatyme bylos šalims nesuteikiama teisė atnaujinti procesą vien siekiant pakartotinio bylos išnagrinėjimo. Laikantis teisinio apibrėžtumo principo, teismams galutinai išspręsdus ginčą, jų sprendimas neturėtų būti kvestionuojamas, taip užtikrinant santykių stabilumą. Nukrypimas nuo šio principo galimas tik išimtiniais atvejais (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. spalio 28 d. sprendimas, priimtas byloje *Brumarescu v. Rumunija* (pareiškimo Nr. 28342/95); 2002 m. liepos 25 d. sprendimas, priimtas byloje *Sovtransavto Holding v. Ukraina* (pareiškimo Nr. 48553/99); 2007 m. kovo 1 d. sprendimas, priimtas byloje *Sypchenko v. Rusija* (pareiškimo Nr. 38368/04); 2007 m. kovo 15 d. sprendimas, priimtas byloje *Volkov v. Rusija* (pareiškimo Nr. 8564/02)).

Antra vertus, Konvencijos 6 straipsniu asmenims yra garantuojama teisė į teisingą teismą, o tai sudaro sąlygas vyrauti teisinės valstybės principui, kurio pagrindu yra kuriama demokratinė visuomenė. Juo suteikiama reali praktinė ir efektyvi teisminė gynyba, o ne teorinė ar apsimestinė. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pasisakęs, kad naikinamųjų terminų taikymas turėtų būti diferencijuojamas, atsižvelgiant į tai, ar asmuo realiai galėjo žinoti apie proceso atnaujinimo pagrindą (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. sprendimas, priimtas byloje *Phinikaridou prieš Kiprą* (pareiškimo Nr. 23890/02)). Šioje byloje dėl tėvystės nustatymo buvo konstatuota, kad nacionaliniai teismai, remdamiesi naikinamuoju terminu, atsisakę atnaujinti procesą, pažeidė Konvencijos nuostatas.

Pagal Konstituciją, civilinio proceso santykius įstatymu būtina reguliuoti taip, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos teismui ištirti visas bylai reikšmingas aplinkybes ir priimti teisingą sprendimą byloje, ir negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris neleistų teismui, atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes ir vadovaujantis teise, nenusižengiant iš Konstitucijos kylantiems teisingumo, protingumo imperatyvams, priimti teisingą sprendimą byloje ir šitaip įvykdyti teisingumą. Priešingu atveju būtų apriboti ar net paneigti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio, kylantys

teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą, nukrypta nuo teismo, kaip Lietuvos Respublikos vardu teisingumą vykdančios institucijos, konstitucinės sampratos, taip pat ir nuo konstitucinių teisinės valstybės ir teisingumo principų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas).

Taigi sprendžiant klausimą dėl CPK 368 straipsnio 2 dalyje numatyto naikinamojo termino panaikinimo ar pratęsimo, *inter alia* konkuruoja teisingo bylos išsprendimo siekis bei poreikis vengti kišimosi į pasibaigusius teisinius santykius.

Panašiu tikslu kaip ir naikinamieji terminai Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse bei kituose įstatymuose yra numatyti ieškinio senaties terminai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad ieškinio senaties termino paskirtis – užtikrinti civilinių teisinių santykių stabilumą, suteikti asmeniui realią galimybę apginti savo pažeistas teises, taip pat teisinio santykio dalyviams pagrįstą lūkestį, kad per nustatytą terminą vienam iš jų nepareiškus ieškinio, atsiras pagrindas manyti, kad nė vieno iš jų teisės ar teisėti interesai nepažeisti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-170/2010). Teismai yra nurodę, kad tiek naikinamųjų terminų, tiek ieškinio senaties terminų paskirtis yra užtikrinti teisinių santykių stabilumą.

Kaip buvo minėta, nepagrįstas kišimasis į pasibaigusius teisinius santykius sutrikdo stabilumą, o, net formaliai teisingai išsprendus ginčą, teismo sprendimas gali būti ekonomiškai nenaudingas. Tačiau šios grėsmės bei siekio teisingai išspręsti bylą pusiausvyra kiekvienu individualiu atveju gali būti labai skirtinga. Minėtu Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. sprendimu byloje *Phinikaridou prieš Kiprą* buvo pripažintas Konvencijos pažeidimas dėl naikinamųjų terminų taikymo nustatant tėvystės klausimą. Manytina, kad aptartų argumentų pusiausvyra būtų kitokia sprendžiant dėl naikinamųjų terminų taikymo intensyviuose komerciniuose santykiuose ar pan., kuriuose makroekonominio požiūriu stabilumas yra vertingesnis. Iš dalies dėl to, analogiška paskirtimi pasižymintys ieškinio senaties terminai yra diferencijuojami atsižvelgiant į ginčo teisinių santykių rūšį.

CPK 368 straipsnio 2 dalyje numatytas naikinamasis terminas nėra diferencijuojamas pagal šį kriterijų. Kadangi panašiu pobūdžiu ir paskirtimi pasižymintys ieškinio senaties terminai yra diferencijuojami, svarstyti ir CPK 368 straipsnio nuostatų pakoregavimas, atsižvelgiant į skirtingą stabilumo, teisingo bylos išsprendimo ir kitų argumentų pusiausvyrą skirtingose bylų kategorijose.

Pažymėtina, kad teisingo bylos išsprendimo siekio bei poreikio vengti kišimosi į pasibaigusius teisinius santykius konkurencija buvo iš dalies nagrinėta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimu ir prioritetas buvo suteiktas teisingo bylos išsprendimo siekiui. Šioje byloje Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pripažino, kad CPK 288 straipsnio 4 dalis (2002 m. vasario 28 d. redakcija) ta apimtimi, kuria teismui neleidžiama už akių priimtų sprendimų peržiūrėti ir tokiais atvejais, kai jam yra pateikiami tokie įrodymai, kurie patvirtina, kad tas sprendimas buvo akivaizdžiai neteisingas, kad juo buvo akivaizdžiai pažeistos asmens teisės, prieštaravo Konstitucijos 109 straipsniui, konstituciniams teisinės valstybės ir teisingumo principams. Ši nuostata nėra iš esmės analogiška nagrinėjamame prašyme aptariamai CPK 368 straipsnio nuostatai, todėl pabrėžtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimu sukurtas precedentas jokių būdu nėra pakankamas pagrindas konstatuoti ir aptariamą CPK 368 straipsnio nuostatą konstitucingumą. Tačiau tiek pripažintoji antikonstitucinė, tiek prašyme aptariama nuostata pasižymi bendru bruožu – jomis yra absoliučiai apribojama teisė ginčyti ankstesnius teismo aktus, todėl sprendžiant jų keitimo klausimą atsižvelgtina į panašius argumentus. Todėl tai, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pripažinęs panašią teisės normą prieštaraujančia Konstitucijai, svarstyti ir CPK 368 straipsnio 2 dalies nuostatų pakeitimas, pratęsiant šiame straipsnyje numatytą naikinamąjį terminą.

Dėl siūlomų pakeitimų taikymo laike yra aktualus *lex retro non agit* principas, kuris suponuoja bendrą taisyklę, kad teisės norma (norminis teisės aktas) taikoma tik tiems teisiniams santykiams, kurie susiklostė (atsiranda) po jos įsigaliojimo ir iki normos galiojimo pabaigos. Todėl normų

(norminių teisės aktų) galiojimo laike bendru principu laikytinas taip vadinamas normos perspektyvus galiojimo principas, kuris reiškia, kad administracinės teisės norma (norminis teisės aktas) nuo įsigaliojimo momento galioja tik į „priešį“ ir iki jo įsigaliojimo kilusiems teisiniams santykiams (kurie kilo ir egzistavo iki jos priėmimo) netaikoma. Minėto principo išimtys, pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, yra galimos, kada teisės aktu būtų sušvelninama teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams (*lex benignor retro agit*). Nei įstatymu, nei poįstatyminiais aktais negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų įsiterpta į jau pasibaigusius teisinius santykius. Tokiu reguliavimu, kuriuo teisės normos galėtų būti pakeistos, kai reguliuojami santykiai jau yra baigti, būtų sudarytos prielaidos paneigti asmenų teisėtus lūkesčius, teisinį tikrumą ir teisinį saugumą, konstitucinį teisingumo principą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas). Siūlymas taikyti CPK 368 straipsnio 2 dalies pakeistas nuostatas apimtų neproporcingai daug pasibaigusius teisinių santykių, todėl, tikėtina, kad prieštarautų konstituciniam *lex retro non agit* principui. Atitinkamai, nusprendus koreguoti CPK 368 straipsnio 2 dalies nuostatas, turėtų būti numatomos šio pakeitimo įgyvendinimo taisyklės, kuriomis būtų išvengta nepagrįstos įsikišimo į jau pasibaigusius teisinius santykius.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, siūlymas pratęsti CPK 368 straipsnio 2 dalyje nustatytą naikinamąjį terminą yra svarstytinas, atskiroms bylų kategorijoms nustatant skirtingus terminus.

Nuomonė (atsakant į 2014-04-22 raštą Nr. S-2014-3417) pateikta Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komitetui 2014-05-21 raštu Nr. 2R-161 -(1.9).

IV.

Kristina Ambrazevičiūtė, dr. Algimantas Čepas

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS MOKSLO IR STUDIJŲ ĮSTATYMO PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO

Švietimo ir mokslo ministerija derinimui pateikė 2014 m. balandžio 10 d. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo pakeitimo įstatymo projektą,¹ kuriuo siūloma tobulinti mokslo ir studijų sistemos teisinį reguliavimą Lietuvoje. Naujaja redakcija nustatomas sutarčių tarp Vyriausybės ir valstybinių aukštųjų mokyklų sudarymas, plečiamas mokslo ir studijų politiką formuojančių ir įgyvendinančių institucijų ratas, keičiama Mokslo Tarybos formavimo tvarka, valstybinės aukštosios mokyklos tarybos funkcijos, mokslo ir studijų finansavimo tvarka, taip pat detaliau reglamentuojamas mokslo ir studijų kokybės užtikrinimas.

Nemažos dalies įstatymo projektu siūlomų nuostatų pagrindumas nėra aiškus, taip pat ne visuomet nuosekliai laikomasi teisėkūros technikos reikalavimų, todėl pateikiame savo pastabas bei siūlymus.

Išnagrinėję Mokslo ir studijų įstatymo pakeitimo įstatymo projektą atkreipiame dėmesį, kad Projekto vertinimą apsunkina ta aplinkybė, kad kartu su Projektu nėra parengtas jo aiškinamasis raštas, tad daugelio siūlomų pakeitimų prasmę ir tikslingumą įvertinti sunku.

Įstatymo projekte (visur kitur – Projektas) siūloma gan daug naujų nuostatų, kurių pagrindumas kelia abejonių.

Projekto 8 str. 1 d. numatoma, kad Vyriausybė ar jos įgaliota institucija su valstybinėmis aukštosiomis mokyklomis sudaro sutartis, kuriose turi būti susitarta dėl aukštosios mokyklos vykdomų studijų. Kelia abejonių tai, kad Projektas numato, kad tokiose sutartyse numatomi tik valstybinių aukštųjų mokyklų įsipareigojimai Vyriausybei ar jos įgaliotai institucijai, neminima apie tai, kokius įsipareigojimus Vyriausybė ar jos įgaliota institucija prisiima valstybinės aukštosios mokyklos atžvilgiu. Projekto 74 str. 4 d. nustatoma, kad „valstybės biudžeto bazinio finansavimo lėšų skyrimo dalis priklauso nuo sutarties su valstybine aukštąja mokykla vykdymo rezultatų“. Tad galima išvelgti (nors ir aiškiai neformuluojamą) nuostatą, kad sutarties pagrindu valstybinei aukštajai mokyklai ir yra skiriamos valstybės biudžeto bazinio finansavimo lėšos. Tačiau šios lėšos skiriamos ne sutartiniams įsipareigojimams vykdyti, jos skiriamos valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymais, įstatymo normos negali priklausyti nuo to, kokius sutartinius įsipareigojimus viena kitos atžvilgiu prisiima atskiros institucijos. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Projekto 8 str. 1 d. numatoma, kad sutarčių su valstybinėmis aukštosiomis mokyklomis turinys derinamas (sutartis tikslinama ir pildoma) kasmet ne vėliau kaip iki kovo 31 d., tuo tarpu Lietuvos Respublikos Konstitucijos 130 str. įtvirtina, kad „Valstybės biudžeto projektą sudaro Vyriausybė ir pateikia Seimui ne vėliau kaip prieš 75 dienas iki biudžetinių metų pabaigos“, t. y. daugiau nei pusmečiu vėliau. Be to, atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad sutartis reiškia

¹ 2014 m. balandžio 10 d. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo Nr. XI-242 pakeitimo įstatymo projektas. Su projektu galima susipažinti Švietimo ir mokslo ministerijos tinklalapyje <http://www.smm.lt/web/lt/komisijos-ir-darbo-grupes>.

dviejų ar daugiau asmenų susitarimą sukurti, pakeisti ar nutraukti teisinius santykius. Pritartina tam, kad, remiantis konstituciniu aukštųjų mokyklų autonomijos principu, valstybinių aukštųjų mokyklų veiklos turinys priklausytų nuo jų pačių sprendimo. Vis dėlto įstatyme nesprenžiamas klausimas, kokia teisinė situacija atsirastų tuo atveju, jei valstybinės aukštosios mokyklos ir Vyriausybės (ar jos įgaliotos institucijos) valių suderinamumo sutartyje reglamentuotinais klausimais nepavyktų pasiekti. Apibendrinant, pats siūlomas teisinis reguliavimas, kai valstybinių aukštųjų mokyklų išipareigojimui įtvirtinami sutartimi, o valstybės išipareigojimui jų atžvilgiu – įstatymu, kelia tam tikrų abejonių. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija jau yra sukūrusi praktikoje pasitvirtinantį mechanizmą, taikomą sprendžiant valstybinių mokslinių tyrimų institutų finansavimo klausimus – ilgalaikes institucines mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros programas. Siūlytina svarstyti, ar panašaus teisinio reguliavimo modelio neverta taikyti ir valstybinių aukštųjų mokyklų vykdomų studijų atžvilgiu.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad Projekto 8 str. 3 d. nustatoma, jog valstybinio universiteto veiklos sutartis pasirašoma tik esant šio universiteto tarybos pritarimui, valstybinės kolegijos veiklos pasirašoma tik esant kolegijos tarybos pritarimui. Tuo tarpu Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos vadovas pasirašo veiklos sutartį gavęs Aukštojo mokslo tarybos išvadą, t. y. nėra nustatomi jokie ribojimai tokios sutarties pasirašymui, net jei Aukštojo mokslo tarybos išvada yra neigiama. Projekto 19 str. 1 d. numato, kad Aukštojo mokslo taryba yra ekspertinė institucija aukštojo mokslo raidos klausimais. Ekspertinių institucijų nuomonės paprastai yra klausama tais atvejais, kada sprendimą priimančias subjektas neturi pakankamai žinių tam tikrais klausimais. Tad, jei jau įtvirtinama, kad Aukštojo mokslo tarybos nuomonės šiuo atveju atsiklausoma, Tarybos išvadai turėtų būti pripažinta ir didesnė reikšmė pačiame įstatyme.

Projekto 14 str. 1 d. siūloma keisti Lietuvos mokslo tarybos formavimo tvarką, įtvirtinant, kad Tarybos narius tvirtintų nebe Seimas, bet Vyriausybė. Nesant Projekto aiškinamojo rašto lieka neaišku kuo toks sprendimas yra grindžiamas, visgi taip Tarybai būtų pripažįstama kiek mažesnė institucinė reikšmė nei dabar. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į siūlymą nustatyti, kad „Lietuvos mokslo tarybos pirmininką ir jo pavaduotojus Vyriausybė tvirtina Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui pritarus“. Vieno iš Seimo struktūrinių padalinių sprendimo pripažinimas būtina kitos valdžios šakos – Vyriausybės sprendimo sąlyga atrodo neįprastai valdžių padalijimo principo požiūriu. Ieškant nuoseklesnio šio klausimo reglamentavimo galbūt verta būtų pasiremti analogu, įtvirtintu Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 31 str., kuriame numatoma, kad Lietuvos Respublikos diplomatinis atstovas skiria Respublikos Prezidentas Vyriausybės teikimu, kandidatūrą iš anksto apsvarsčius Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komitete.

Projekte siūloma išplėsti mokslo ir studijų politiką formuojančių ir įgyvendinančių institucijų ratą, tarp tokių institucijų taip pat paminint Lietuvos mokslų akademiją, Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūrą, Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centrą. Pirma, atkreiptinas dėmesys, kad Projekto 13 str. 2 d. nustato, kad valstybės mokslo ir studijų politiką kartu su Vyriausybe ir ministerijomis įgyvendina dar 7 institucijos, o tokių institucijų sąrašas nėra baigtinis. Tokio ilgo institucijų, kurių funkcijos įtvirtinamos įstatymo lygiu, sąrašo nėra nei viename kitame Lietuvos Respublikos įstatyme. Nesant Projekto aiškinamojo rašto sunku nuspėti kodėl buvo priimtas sprendimas visoms suminėtomis institucijoms ir jų funkcijoms (pavyzdžiui, Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūros funkcijai skatinti mokslo ir verslo bendradarbiavimą ar Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centro funkcijai teikti Švietimo ir mokslo ministerijai mokslo, studijų ir inovacijų politikai įgyvendinti reikalingą informaciją ir rekomendacijas) suteikti įstatyminę reikšmę, ypač atsižvelgiant į tai, kad beveik visos suminės institucijos įvardijamos kaip analizės ir ekspertizės įstaigos, nevykdančios viešojo administravimo funkcijų. Atkreiptinas dėmesys, kad kai kurių Projekte minimų institucijų funkcijos nėra aiškiai atskirtos. Pavyzdžiui, Lietuvos mokslo taryba „organizuoja Lietuvoje vykdomos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros veiklos vertinimą“, Mokslo, inovacijų ir technologijų

agentūra „organizuoja mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros bei inovacijų veiklos ekspertinį vertinimą“ (Projekto 16 str. 2 d.), Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras „organizuoja ir atlieka mokslo, studijų ir inovacijų sistemos būklės analizę“ (Projekto 20 str. 2 d.). Tuo tarpu pačiame Projekte nėra aišku kurios institucijos atliktiems vertinimams kokia reikšmė pripažįstama. Pavyzdžiui, Projekto 35 str. 3 d. nustatoma, kad „Valstybinis mokslinių tyrimų institutas gali būti steigiamas [...] kai Vyriausybės įgaliota vertinimo institucija nustato, kad valstybinio mokslinių tyrimų instituto steigimo projektas yra pagrįstas pakankamais materialiniais ir žmogiškaisiais ištekliais ir yra įvykdyti kiti valstybiniais mokslinių tyrimų institutams keliami reikalavimai“, o Projekto 47 str. 5 d. nustatoma, kad „Studijų programos išorinį vertinimą gali atlikti Studijų kokybės vertinimo centras arba kita aukštojo mokslo kokybės vertinimo agentūra, įtraukta į Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo agentūrų registrą, bendradarbiaudama su Studijų kokybės vertinimo centru“. Tuo tarpu Projekto 21 str. 1 d., apibrėžiančiame Studijų kokybės vertinimo centro funkcijas, išorinio vertinimo organizavimas ar vykdymas net nėra minimas tarp Centro funkcijų, apsiribojant nuostata, kad vienas iš Centro uždavinių yra „skatinti aukštųjų mokyklų veiklos kokybę per išorinį vertinimą“.

Projekto 26 str. 2 d. nustatoma, kad aukštosios mokyklos taryba tvirtina aukštosios mokyklos viziją ir misiją, teikia Seimui tvirtinti universiteto (Vyriausybei – kolegijos) statuto pakeitimus, tvirtina rektoriaus (direktoriaus) teikiamus aukštosios mokyklos struktūros pertvarkos planus, tvirtina aukštosios mokyklos reorganizavimo arba likvidavimo planus ir teikia juos Seimui (Vyriausybei). Tačiau Projekto 27 str. 2 d., reglamentuojant valstybinės aukštosios mokyklos senato (akademinės tarybos) funkcijas, atitinkami pakeitimai nėra siūlomi, paliekamos dabartinėje Įstatymo redakcijoje įtvirtintos nuostatos, kad visais aukščiau minėtais klausimais senatas (akademinė taryba) tik „svarsto ir teikia siūlymus tarybai“.

Projekto 32 str. 4 d. siūloma įtvirtinti, kad valstybinio mokslinių tyrimų instituto direktoriumi gali būti asmuo, turintis ne mažiau kaip 5 metus vadybinės patirties. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Projekto 28 str., apibrėždamas kas gali būti valstybinio universiteto rektoriumi ar valstybinės kolegijos direktoriumi, tokio kriterijaus nenumato, apsiriboją reikalavimu, kad rektoriais ir direktoriais būtų asmenys, turintys vadybinės patirties. Nėra aišku, kodėl tik valstybinių mokslinių tyrimų institutų direktoriams yra keliamas vadybinės patirties trukmės reikalavimas.

Projekto 42 str. 1 d. siūloma įtvirtinti, kad sprendimas dėl išduoto leidimo vykdyti studijas ir su studijomis susijusią veiklą panaikinimo priimamas, jeigu išorinio vertinimo metu, dviejų metų laikotarpiu pakartotinai, nustatomi aukštosios mokyklos ar užsienio aukštosios mokyklos filialo veiklos trūkumai. Tokia nuostata bent jau formaliai reiškia, kad bet kokių trūkumų fiksavimas (pvz., Aukštųjų mokyklų išorinio vertinimo tvarkos apraše² minimi sąlygų mokyti visą gyvenimą lygis ar vykdomos kultūrinės veiklos reikšmė regiono ūkinei, kultūrinei ir socialinei raidai) būtų ne tik pakankamas, bet ir neišvengiamas pagrindas neleisti aukštai mokyklai vykdyti studijų (Projekto 42 str. 1 d. įtvirtinama, kad tokius trūkumus fiksavus Švietimo ir mokslo ministerija ne gali priimti, bet privalo priimti sprendimą dėl išduoto leidimo vykdyti studijas ir su studijomis susijusią veiklą panaikinimo). Siūlytina išlaikyti galiojančioje Įstatymo redakcijoje įtvirtintą nuostatą, kad aukščiau minėtas sprendimas priimamas, jei „dvejų metų laikotarpiu pakartotinai neigiamai įvertinta aukštosios mokyklos veikla“, tokią nuostatą detalizuojant: įtvirtinant, kad neigiamos turi būti būtent išorinio vertinimo išvados, o ir neigiamo vertinimo pagrindus (kurie dabar nurodyti Aukštųjų mokyklų išorinio vertinimo tvarkos apraše) reglamentuoti Įstatyme. Atsižvelgti reikėtų ir tai, kad, jei universitetų ir kolegijų veikla gali būti stabdoma tik sulaukus atitinkamų dviejų išorinių vertinimų išvadų, Projekto 49 str. 1 d. numatoma, kad sprendimas dėl valstybinio mokslinių tyrimų instituto pabaigos ir pertvarkymo priimamas remiantis tik vieno išorinio vertinimo neigiama išvada.

² Aukštųjų mokyklų išorinio vertinimo tvarkos aprašas. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. rugsėjo 22 d. nutarimu Nr. 1317. Žin., 2010, Nr. 113-5760.

Projekto 49 str. 1 d. siūloma atsisakyti nuostatos, kad „valstybinių mokslinių tyrimų institutų veiklos kokybei gerinti ir atskaitomybei įgyvendinti Švietimo ir mokslo ministerija kas 6 metai inicijuoja jų veiklos išorinį vertinimą, įtraukdama ekspertų iš užsienio valstybių. [...] valstybinių mokslinių tyrimų institutų veiklos išorinis vertinimas apima visas jų statuteose (įstatuose, nuostatuose) nurodytas veiklos sritis ir remiasi veiklos atitikties statuteose (įstatuose, nuostatuose) nurodytais misijai, mokslo ir studijų tarptautiniam lygiui, studijų rezultatų vertinimo atitikties nustatytiems reikalavimams, akademinės etikos ir procedūrų reikalavimų vykdymo ir valstybės lėšų naudojimo veiksmingumo kriterijais“. Vietoj to siūloma apsiriboti nuostata, kad „valstybinių mokslinių tyrimų institutų veiklos išorinį vertinimą organizuoja Lietuvos mokslo taryba. Valstybinių mokslinių tyrimų institutų veiklos išorinio vertinimo tvarkos aprašą tvirtina Vyriausybė“. Turint omenyje, kad būtent Vyriausybė yra visų valstybinių mokslinių tyrimų institutų steigėja, kelia abejonų siūlymas atsisakyti vertinimo kriterijų nustatymo įstatyme ir palikti juos reglamentuoti steigėjo – Vyriausybės sprendimu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Projekto 48 str. 2 d. taip pat siūloma atsisakyti aukštųjų mokyklų išorinio vertinimo kriterijų įtvirtinimo įstatyme.

Projekto 53 str. 7 d. numatoma, kad „doktorantūros teisė suteikiama mokslo kryptyse“. Atsižvelgiant į Europos mokslo erdvėje akcentuojamą tarpdiscipliniškumo reikšmę, tikslinga būtų darsyk apsvarstyti tarpdisciplininių doktorantūros studijų pripažinimo Lietuvoje galimybes.

Projekto 57 str. 1 d. nurodyta, kad asmenims, baigusiems pirmosios pakopos koleginių studijų programą, išduodamas profesinio bakalauro diplomai ir diplomo priedėlis; baigusiems universitetinių studijų pirmosios pakopos studijų programą – bakalauro diplomai ir diplomo priedėlis. Tačiau Projektas visiškai nepamini asmenų, baigusių antrosios pakopos (magistrantūros) studijas. Manytina, kad antrosios pakopos studijų nepaminėjimas yra techninis netikslumas, kuris turėtų būti pašalintas.

Projekto 76 str. 1 d. numatoma, kad stojančiųjų į valstybės finansuojamas studijų vietas pagal pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas konkursinė eilė sudaroma švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka, o ši tvarka paskelbiama ne vėliau kaip einamųjų metų sausio 15 d. Dabar galiojančioje pastarosios normos redakcijoje įtvirtinta, kad aukščiau minėta eilė (dabartinėje redakcijoje vadinama „geriausiai vidurinio ugdymo programą baigusiųjų eile“) sudaroma pagal tvarką, kuri paskelbiama ne vėliau kaip prieš 2 metus iki atitinkamų studijų metų pradžios. Tuo tarpu Projekto 58 str. 1 d. numato, kad „į aukštosios mokyklos pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas konkurso būdu priimami ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą turintys asmenys, atsižvelgiant į [...] aukštosios mokyklos nustatytus kriterijus, kuriuos aukštosios mokyklos skelbia ne vėliau kaip prieš 2 metus iki atitinkamų studijų metų rugsėjo 1 d.“ Siūlomas teisinio reguliavimo pakeitimas nedera su Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarime išsakyta pozicija, kad „Mokslo ir studijų įstatymo 70 str. 1 d. nustatytu teisiniu reguliavimu yra sudarytos teisinės prielaidos Švietimo ir mokslo ministerijai nustatyti tokias stojimo į valstybės finansuojamas studijų vietas pagal pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas aukštosiose mokyklose sąlygas, kurios nėra iš anksto žinomos ir aiškios, taip pat tokias sąlygas, kurios skirtųsi nuo iš anksto (Mokslo ir studijų įstatymo 52 str. 1 d. nustatytu terminu - ne vėliau kaip prieš 2 metus iki atitinkamų mokslo metų pradžios) paskelbtų aukštųjų mokyklų nustatytų priėmimo į studijas pagal pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas sąlygų; taigi sudarytos teisinės prielaidos susiklostyti ir tokioms situacijoms, kai Švietimo ir mokslo ministerijos nustatytas pirmenybės į valstybės finansuojamas studijų vietas pagal pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas ir aukštųjų mokyklų nustatytas priėmimo į studijas teisinis reguliavimas nėra tarpusavyje suderintas, nors jo reguliavimo dalykas, kiek jis yra susijęs su priėmimu į valstybės finansuojamas studijų vietas pagal pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas, sutampa.“ Tai, kad Projekto 58 str. 1 d. siūloma įtvirtinti, kad aukštosios mokyklos minėtus kriterijus nustato suderinusios su Švietimo ir mokslo ministerija, prieštaravimo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuluotai nuostatai nešalina, dar ir todėl, kad Projekto

76 str. 1 d. Švietimo ir mokslo ministerijai nenumatoma netgi pareiga konsultuotis su aukštosiomis mokyklomis rengiant konkursinės eilės sudarymo tvarką.

Taip pat Projekte ne visuomet nuosekliai laikomasi teisėkūros technikos reikalavimų. Projekto 16 str. 2 d. du kartus yra pakartojamas trumpinys MTEP, kuris nei Projekto 4 str. „Pagrindinės šio įstatymo sąvokos“, nei kitur nėra apibrėžtas ar paaiškintas. Projekto 51 str. 4 d. nurodoma, kad doktorantūrą gali vykdyti universitetai arba universitetai kartu su mokslinių tyrimų institutais, taip pat kitos šio įstatymo 78 str. 11 d. nurodytos įstaigos ir nurodytais atvejais. Tačiau nuoroda į Projekto 78 str. 11 d. yra klaidinga, nes 78 str. 11 d. nėra.

Išvada (atsakant į 2014-04-10 raštą Nr. SR-1693) pateikta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai 2014-04-22 raštu Nr. 2R-132-(1.9).

V.

Dr. Svetlana Justickaja, Judita Venckevičienė

NEPILNAMEČIŲ JUSTICIJOS 2009–2013 M. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMO APIBENDRINIMAS

Lietuvos teisės institutas pagal Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos (toliau Programa), patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimu Nr. 1070, 24 punktą parengė Programos vykdymo 2009–2013 m. apibendrinimą, remdamasis už atitinkamų Programos priemonių vykdymą atsakingų institucijų pateiktomis ataskaitomis. Apibendrinime pateikiama informacija kokia apimtimi pavyko įgyvendinti Programos uždavinius ir numatytas priemones bei kokios liko spragos nepilnamečių justicijos sistemoje. Apžvalgoje pateikiami siūlymai, kurias priemones tikslinga toliau tęsti bei kurių vertėtų atsisakyti.

Pagal Programos 18 punktą Programa vertinama periodiškai po kiekvienų jos įgyvendinimo metų ir galutinai – ją baigus įgyvendinti. Kiekviena Programą įgyvendinanti institucija atsiskaito Programos valdymo komitetui¹. Programa vertinama kokybiniu ir kiekybiniu požiūriais atsižvelgiant į Programos 18 ir 19 punktuose įtvirtintus kriterijus.

Svarbu atkreipti dėmesį, jog Programoje numatytos *priemonės buvo labai skirtingo lygmens*: vienos iš jų išties inovatyvios, sisteminės priemonės (pavyzdžiui, 2.3–2.6, 4.1 priemonės ir kt.), kitos – tiesiog vienos ar kitos įstaigos funkcija, kurią institucija ir taip turi atlikti ir atlieka kasmet (pavyzdžiui, 4.2, 4.3, 5.1 priemonės ir kt.). Atsižvelgiant į tokių priemonių skirtingumą, sudėtinga Programos priemones vertinti pagal vieningus kriterijus. Kitas veiksnys, apsunkinantis objektyvų Programos priemonių vertinimą, yra *skirtingas priemonių finansavimas*: vienos institucijos turi numatytą sumą skirti iš savo biudžeto, bendrų asignavimų (pavyzdžiui, Lietuvos teisės institutas, Kalėjimų departamentas ir pan.), kitos gauna finansavimą iš kitų šaltinių (pagal kitas programas, iš ES fondų ir pan.). Taip pat pastebėtina, jog iš pateiktų ataskaitų matyti, kad dauguma institucijų neatlieka gilesnių savo įvykdytų priemonių vertinimų savo veiklos bei Programos tikslų ir uždavinių kontekste.

Nepilnamečių nusikalstamumo pokyčiai per Programos įgyvendinimo laikotarpį

Visų pirma svarbu pabrėžti, kad baudžiamosios statistikos duomenys gali būti tik netiesioginiu rodikliu vertinat Programos efektą (poveikį). Antra, nepilnamečių nusikalstamumo būklės duomenys, kurie pateikiami žemiau, – tik atskaitos taškas vertinant nepilnamečių nusikalstamumo pokyčius per Programos vykdymo laikotarpį. Trečia, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad siekiant nustatyti realias

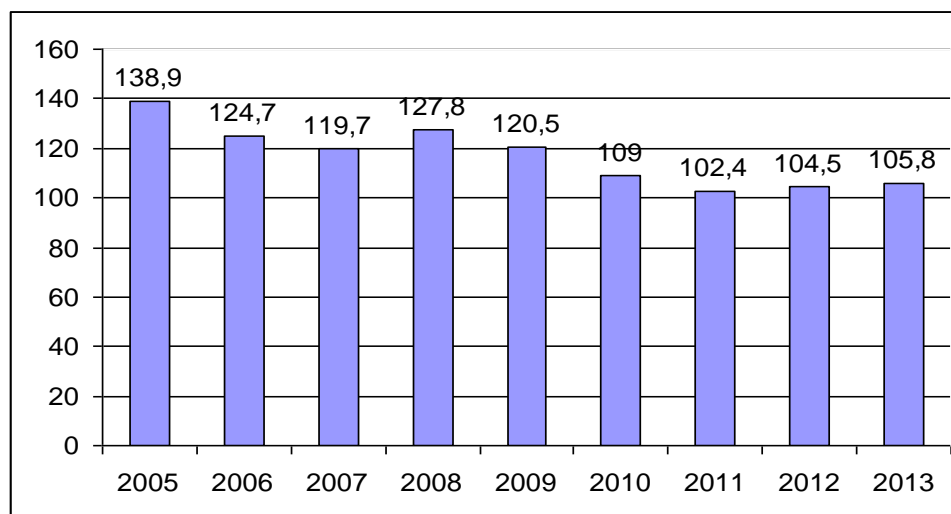
¹ Programos valdymo komitetas sudarytas vadovaujantis Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos 22 punktu. Komitetas atsakingas už tarpžinybinį bendradarbiavimą tarp Programą įgyvendinančių ir koordinuojančių institucijų. Į jo sudėtį įeina už šios Programos įgyvendinimo priemonių vykdymą atsakingų ministerijų, kitų institucijų vadovai ar jų įgalioti atstovai. Komitetas sudarytas Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009 m. spalio 21 d. įsakymu Nr. 1R-333 „Dėl Nepilnamečių justicijos 2009-2013 metų programos valdymo komiteto sudarymo“ (Žin., 2009, Nr. 128-5576; 2010, Nr. 47-2265; 2011, Nr. 47-2229, 2013, Nr. 57-2883.)

nepilnamečių nusikalstamo elgesio tendencijas reikėtų analizuoti ne tik nepilnamečių nusikalstamumo statistiką (užregistruotas ir ištirtas nusikalstamas veikas), bet ir latentinę (t. y. neužregistruotą) nusikalstamumo dalį bei tendencijas. Tačiau tai padaryti išties sudėtinga, nes latentinio nepilnamečių nusikalstamumo tyrimai Lietuvoje pradėti atlikti ir imti publikuoti tik pastaraisiais metais,² todėl jo dinamikos nustatyti kol kas neįmanoma.³ Tenka pasitelkti vien tik užregistruotų nusikalstamų veikų statistiką.

Remiantis nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenimis, 2013 m. Lietuvoje buvo ištirtos⁴ 3126 **nusikalstamos veikos** (2012 m. – 3127, 2011 m. – 3296, 2010 m. – 3589, 2009 m. – 4023, 2008 m. – 4325, 2007 m. – 4051, 2006 m. – 4244, 2005 m. – 4759), kurių padarymu įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai⁵. Iš šių veikų 2013 m. nusikaltimai sudarė 90,0 proc., baudžiamieji nusižengimai – 10,0 proc. Per paskutinius devynerius metus pastebima ištirtų nusikalstamų veikų, kurias padarė nepilnamečiai, skaičiaus mažėjimo tendencija. Lyginant su 2005 m., 2013 m. ištirta 34,3 proc. mažiau nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai.

Nagrinėjant nepilnamečių ištirtų nusikalstamų veikų skaičiaus pokyčius būtina pasižiūrėti į nusikalstamų veikų skaičių, tenkantį 100 tūkst. gyventojų (žr. 1 paveikslą).⁶ Šie skaičiai padeda kiek tiksliau įvertinti nepilnamečių nusikalstamumo lygį, jo pokyčius. Minėti skaičiai rodo, kad 2013 m. ištirta 22,9 proc. mažiau veikų nei 2005 m.

1 paveikslas. 2005–2013 m. ištirtų nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų skaičius, tenkantis 100 tūkstančių gyventojų

² Žr., pavyzdžiui, *Justickaja S., Kalpokas V., Ūselė L.* 15–17 amžiaus moksleivių delinkventinis elgesys ir viktimizacija Lietuvoje // Teisės problemos, 2008, Nr. 4, p. 67–108; *Uscila R.* Moksleivių viktimizacijos patirtis Lietuvoje // Teisės problemos, 2008, Nr. 1, p. 92–102.

³ Žr. taip pat *Sakalauskas G.* Socialinė vaikų ir jaunimo nusikalstamo elgesio kontrolė // Socialinės deviacijų problemos. Sudarytoja J. Aleknevičienė. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 158–190; *Sakalauskas G.* Nepilnamečių nusikalstamumo prognozės Lietuvoje. Pranešimas, skaitytas projekto „Pagalba kuriant veiksmingą nepilnamečių justicijos sistemą Lietuvoje“ baigiamojoje konferencijoje „Efektyvios nepilnamečių justicijos sistemos vystymas“. 2007 11 16, LRS konferencijų salėje.

⁴ Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad registruoto nepilnamečių nusikalstamumo rodikliai į statistikos ataskaitas įrašomi tik tuomet, kai nusikalstama veika yra ištiriama (atskleidžiama).

⁵ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje (Forma_30N-SAV).

⁶ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Nusikalstamos veikos Lietuvoje 2003–2012 metais: nusikalstamos veikos, kurias padarė nepilnamečiai. Prieiga per internetą:

<http://www.ird.lt/infusions/report_manager/crimes_lithuania.php?id3=40>

Apibendrinant galima teigti, jog nepaisant kai kurių svyravimų registruoto nepilnamečių nusikalstamumo lygis iš esmės nesikeitė. Nagrinėjamoju laikotarpiu iš esmės nesikeitė ir struktūrinė registruoto nepilnamečių nusikalstamumo dalis, netgi stebimas tam tikros mažėjimo tendencijos. Įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių padarytos nusikalstamos veikos sudarė 6,7 proc. visų ištirtų nusikalstamų veikų 2013 m.⁷ Lyginant 2005–2013 m. statistinius duomenis, matyti, kad ši dalis yra mažiausia per paskutinius devynerius metus: 2012 m. – 7,3 proc., 2011 m. – 9,3, 2010 m. – 9,9 proc., 2009 m. – 10,9 proc., 2008 m. – 12,7 proc., 2007 m. – 12,3 proc., 2006 m. – 11,7 proc., 2005 m. – 12,7 proc.

Pagal **nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padariusių nusikalstamas veikas** rodiklį taip pat stebimi nežymūs mažėjimo pokyčiai. 2013 m. užregistruotas 2451⁸ nusikalstamų veikų padarymu įtariamus nepilnamečius (2012 m. – 2431, 2011 m. – 2612, 2010 m. – 2865, 2009 m. – 353, 2008 m. – 3627, 2007 m. – 3413, 2006 m. – 3583, 2005 m. – 4135), iš jų – 90,7 proc. įtariamai (kaltinami) padarę nusikaltimus, 9,3 proc. – baudžiamuosius nusižengimus.

Analizuojant nepilnamečių nusikalstamumo pokyčius **pagal amžiaus grupes** statistiniai duomenys rodo, jog registruoto nepilnamečių nusikalstamumo struktūra pagal amžių (14–15 metų ir 16–17 metų) pastaruosius devynerius metus iš esmės nesikeičia. 14–15 metų amžiaus nusikalstamų veikų padarymu įtariamų (kaltinamų) asmenų kasmet yra maždaug 1000. Vyresniųjų (16–17 m.) nepilnamečių amžiaus grupėje įtariamųjų (kaltinamųjų) skaičius kiek padidėjo 2004–2005 m., tačiau 2006 m. vėl tapo „įprastas“ – prie 2500 įtariamųjų (kaltinamųjų) kasmet.⁹

Dar vienas svarbus rodiklis – **vaikai iki 14 metų, padarę nusikalstamas veikas**, kurie užregistruojami įtariamaisiais. Išskyrus 2003–2004 metų šuolį, kurį greičiausiai lėmė to meto techninės nusikalstamų veikų registravimo aplinkybės, t. y. įsigaliojus naujiems kodeksams keitėsi ir nusikalstamų veikų registravimo sistema, per pastaruosius metus stebima mažėjimo tendencija: 2011 m. – 329, 2010 m. – 394, 2009 m. – 422, 2008 m. – 530, 2007 m. – 579, 2006 m. – 583, 2005 m. – 669, 2004 m. – 933, 2003 m. – 579.¹⁰ Kita vertus, reikėtų pastebėti, kad pokyčiai kelių šimtų asmenų ribose (mažėjimo ar didėjimo tendencijos prasme) yra santykiniai. Juos gali lemti ir intensyvesnė formali socialinė kontrolė, ir tokių veikų registravimo praktikos kaita.

Apibendrinant galima teigti, jog pagal registruoto nusikalstamumo statistikos duomenis stebima nepilnamečių nusikalstamumo lygio mažėjimo tendencija. Taip pat statistiniai duomenys rodo, jog Lietuvoje nepilnamečių nusikalstamumas nejaunėja. Tačiau vertinant registruoto nusikalstamumo statistikos duomenis reikėtų turėti omeny, kad statistikoje atspindinčios tendencijos gali būti susijusios su intensyvesne ar mažiau intensyvia formalia socialine kontrole, t. y. formalios socialinės kontrolės institucijų veiklos intensyvumu ir noru ar nenoru formaliai įtariamaisiais (kaltinamaisiais) pavadinti tam tikrą dalį jaunuolių. Siekiant gauti objektyvesnes nepilnamečių nusikalstamo elgesio tendencijas reikėtų turėti kasmetinių viktimologinių tyrimų duomenis (kurie padeda atskleisti nepilnamečių nusikalstamumo latentinę dalį), tačiau jų Lietuvoje kol kas labai trūksta, viktimologiniai tyrimai atliekami neperiodiškai.

⁷ 2013 m. ištirtos 46332 nusikalstamos veikos. Šaltinis: Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje (Forma_1Ž).

⁸ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu Lietuvos Respublikoje (Forma_30-SAV).

⁹ Plačiau apie nepilnamečių nusikalstamumo tendencijas pagal amžiaus grupes žr.: *Sakalauskas G.* Minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiau problema: lyginamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai // *Teisės problemos*, 2009, Nr. 2(64), p. 94–96.

¹⁰ *Sakalauskas G.* Minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiau problema: lyginamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai // *Teisės problemos*, 2009, Nr. 2(64), p. 96–98; Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Nusikalstamų veikų statistinių rodiklių apie vaikus analizė: statistinių duomenų apie 2012 m. užregistruotas nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai, apie nepilnamečius, kurie įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamą veiką, bei nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius vaikus, analizė. Prieiga internetu: <http://www.ird.lt/doc/registrai/nvzr/ataskaita_apie_vaikus_2012.pdf>

Programos sąsajos su kitomis programomis

Vertinama Programa yra susijusi su šiomis nacionalinėmis programomis vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos srityje:

- Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 m. planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimu Nr. 184¹¹;

- Nacionaline nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimu Nr. IX-1383¹², Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2010–2012 metų įgyvendinimo priemonių planas patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. kovo 10 d. nutarimu Nr. 247¹³; Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo tarpinstitucinis veiklos planas patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 14 d. nutarimu Nr. 1381¹⁴;

- Nacionaline smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011–2015 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. sausio 3 d. įsakymu Nr. A1-2.¹⁵

Sąsajos tarp minėtų programų lemia problemų, kurioms spręsti šios programos parengtos, glaudus ryšys. Orientuojant programas į skirtingas nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos rūšis (minėtos programos daugiausia nukreiptos į ankstyvąją, vertinamoji Programa – į pakartotinio nusikalstamumo prevenciją), užtikrinamas visapusiškas žvilgsnis į klausimų, susijusių su nepilnamečių nusikalstamumu, sprendimą.

Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos tikslas – atsižvelgiant į Lietuvos kultūrinės, religinės ir socialines tradicijas, į geriausią vaiko interesų tenkinimą, sudaryti sąlygas vaikui visavertiškai gyventi šeimoje, aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, apsaugoti jį nuo visų formų smurto, išnaudojimo, trukdymo mokytis ir prireikus užtikrinti jam tinkamą medicinos pagalbą. Programos tikslai ir uždaviniai yra sudėtinė minėtosios strategijos tikslų dalis, ji orientuota į teisės pažeidimus padariusių nepilnamečių teisių apsaugą ir resocializaciją.

Viena iš prioritetinių Nacionalinės nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programos krypčių yra vaikų ir jaunimo nusikaltimų prevencija ir kontrolė. Jai 2010–2012 m. priemonių įgyvendinimo plane yra skirtas atskiras priemonių blokas. Programos tikslai ir uždaviniai yra sudėtinė minėtosios programos tikslų dalis. Nacionalinėje nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programoje dėmesys daugiau koncentruojamas į ankstyvąją vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevenciją, o recidyvinio nepilnamečių nusikalstamumo mažinimo siekiama daugiausia Programoje, humanizuojant ir modernizuojant nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistemą, stiprinant nepilnamečių, jau padariusių nusikalstamą veiką, resocializacijos ir reintegracijos sistemą, plečiant psichologinių, socialinių ir kitų paslaugų jiems tinklą.

Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams programos tikslas – siekti mažinti smurtą prieš vaikus su visomis jo apraiškomis, orientuojantis į smurto prieš vaikus prevenciją bei intervenciją, apimant visas smurto rūšis (fizinį, emocinį ir seksualinį) ir formas.

Programoje daugiausia dėmesio skiriama nepilnamečiams teisės pažeidėjams (dalinai apimant ir nukentėjusį per eksperimentinio mediacijos proceso diegimą). Tačiau pakartotinio nusikalstamumo prevencija turi būti nukreipta ir į kitą nusikalstamos veikos dalyvį – nepilnamečių, kuris tapo ar gali tapti nusikaltimo auka. Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams programa užpildo

¹¹ Žin., 2005, Nr. 25-802.

¹² Žin., 2003, Nr. 32-1318.

¹³ Žin., 2010, Nr. 31-1433.

¹⁴ Žin., 2012, Nr. 135-6897; 2013, Nr. 103-5070.

¹⁵ Žin., 2011, Nr. 2-81.

dalį šios nišos – pagal ją organizuojamas visuomenės švietimas smurto prieš vaikus prevencijos klausimais, tobulinama specialistų, dirbančių su vaikais, kvalifikacija smurto prevencijos ir pagalbos klausimais, teikiamos paslaugos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ir jų šeimos nariams, plečiamas tarptautinis bendradarbiavimas ir vykdoma smurto prieš vaikus stebėseną ir kt.

Svarbu atkreipti dėmesį, jog nors kai kurios priemonės skirtingose programose persidengia, Programa nedubliuoja kitų nacionalinių programų, tačiau integruotai sprendžia kai kurias kitų programų iškeltas problemas ir yra su jomis susijusi.

Lėšų, skirtų Programos priemonėms įgyvendinti, naudojimo efektyvumas

Kadangi Lietuvos teisės institutas neturėjo išsamios informacijos apie lėšas 2009–2013 m. skirtas šios Programos priemonėms įgyvendinimui, todėl negali įvertinti jų panaudojimo efektyvumo.

2009–2013 m. planuojamoms vykdyti priemonėms Plane buvo numatytas 7248 tūkst. Lt lėšų poreikis. Atitinkamai 2009 m. – 1618 tūkst. Lt; 2010 m. – 560 tūkst. Lt; 2011 m. – 1720 tūkst. Lt; 2012 m. – 1655 tūkst. Lt; 2013 m. – 1695 tūkst. Lt. Nepilnamečių justicijos pareigūnų ir kitų specialistų kvalifikacijos kėlimui ir nuolatiniam mokymui užtikrinti (Programos 1 uždavinys) buvo planuojama skirti 960 tūkst. Lt; nepilnamečių interesų apsaugai baudžiamajame procese sustiprinti, baudžiamosios justicijos administravimui pagerinti (Programos 2 uždavinys) – 370 tūkst. Lt; aiškiai ir veiksmingai nepilnamečių, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų ir vaikų socializacijos centrų, resocializacijos sistemai sukurti (Programos 3 uždavinys) – 1025 tūkst. Lt; psichosocialinėms ir socialinėms paslaugoms plėtoti visose nepilnamečių justicijos sistemos institucijose (Programos 4 uždavinys) – 4323 tūkst. Lt; nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros sistemai plėtoti (Programos 5 uždavinys) – 310 tūkst. Lt; nuosekliems nepilnamečių justicijos moksliniams tyrimams atlikti, mokslinėms rekomendacijoms, kaip tobulinti nepilnamečių justicijos sistemą teikti (Programos 6 uždavinys) – 220 tūkst. Lt; nepilnamečių administracinę justiciją reguliuojantiems materialinės ir procesinės teisės aktams, pagal juos nepilnamečiams taikomų priemonių ir jais taikančių institucijų sistemai suderinti tarpusavyje ir su kitais teisės aktais, tarptautinių teisės aktų reikalavimais (Programos 7 uždavinys) – 40 tūkst. Lt; visuomenei informuoti nepilnamečių justicijos klausimais (Programos 8 uždavinys) nebuvo numatyta skirti lėšų.

Iš patektų ataskaitų matyti, kad išsamią informaciją apie gautas ir panaudotas lėšas pateikė tik keletas įstaigų. 2010 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija 3.4 priemonei vykdyti panaudojo 501 tūkst. Lt valstybės biudžeto asignavimų iš valstybės investicijų programos lėšų. 2011 m. Kalėjimų departamentas informavo panaudojęs 10 000 Lt (1.2, 3.2, priemonėms panaudota 9839,61 Lt) ir Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius-pataisos namai (toliau Kauno NTI-PN) 50 000 Lt (4.1, 4.2, 4.3 priemonėms įgyvendinti panaudota 49924,13 Lt) iš skirtų lėšų. Tais pačiais metais Švietimo ir mokslo ministerija 1.4 priemonei vykdyti panaudojo 18 000 Lt, Generalinė prokuratūra panaudojo 1350 Lt, o Nacionalinė teismų administracija – 7230,10 Lt pareigūnų mokymams (1.7 priemonė). Kalėjimų departamentui tiek 2012 m., tiek 2013 m. skirta po 60 tūkst. Lt. Gautos lėšos buvo paskirstytos tarp Kalėjimų departamento ir apygardų probacijos tarnybų (20 tūkst. Lt) bei Kauno NTI-PN (40 tūkst. Lt) 1.2, 1.3, 3.1, 3.2, 4.1, 4.2, 4.3 priemonėms įgyvendinti. Generalinė prokuratūra 2013 m. panaudojo 2649,93 Lt, kurie buvo skirti policijos, probacijos tarnybų, laisvės atėmimo vietų pareigūnų, prokurorų, teisėjų, dirbančių su nepilnamečiais, bendriems mokymams organizuoti (1.7 priemonė) Kitos už priemonių vykdymą atsakingos institucijos informavo, kad priemonėms vykdyti naudojo lėšas iš bendrų joms skirtų biudžeto asignavimo arba kitų biudžetinių lėšų (pavyzdžiui, Lietuvos policijos mokyklai skiriamos lėšos buvo panaudotos policijos pareigūnų mokymams (1.1 priemonė)), nenurodydamos tikslios skirtos lėšų sumos. Švietimo ir mokslo ministerija nurodė, kad 2013 m. organizuoti kvalifikacijos tobulinimo mokymai (1.4 priemonė) buvo finansuojami Europos sąjungos

lėšomis įgyvendinant du projektus. Taip pat metinėse Programos vykdymo ataskaitose institucijos nurodydavo, kad negavus papildomo finansavimo nebuvo įgyvendinamos numatytos priemonės.

Nors pateikti duomenys neišsamūs, visgi jais remiantis galima teigti, kad priemonėms įgyvendinti gautos lėšos buvo kelis kartus mažesnės nei tos, kurios buvo numatytos įvardijant jų poreikį. Didelei daliai priemonių vykdyti lėšos iš viso nebuvo skirtos. Manytina, kad toks finansavimas buvo didelė kliūtis Programos uždaviniams kokybiškai įgyvendinti. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad Programos priemonėms įgyvendinti naudojant lėšas iš bendrų institucijos biudžetinių asignavimų ne visais atvejais pavyko priemonės įgyvendinti tokia apimtimi, kuri numatyta Programoje.

Programą įgyvendinančių institucijų bendradarbiavimo veiksmingumas

Siekiant užtikrinti sėkmingą Programos įgyvendinimą 2009 metais sudarytas Programos valdymo komitetas, kuris buvo atsakingas už tarpžinybinį bendradarbiavimą tarp Programą įgyvendinančių ir koordinuojančių institucijų, t. y. Teisingumo ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Švietimo ir mokslo ministerijos, Vidaus reikalų ministerijos, Policijos departamento, Kalėjimų departamento, Generalinės prokuratūros, Nacionalinės teismų administracijos Mokymų centro (anksčiau Teisingumo ministerijos Mokymo centras)¹⁶, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, ir Lietuvos teisės instituto. Programos valdymo komitetas rinkosi periodiškai vieną/du kartus per metus. Posėdžių metu buvo sprendžiami įvairūs su Programos įgyvendinimu susiję klausimai.

Aktyvus bendradarbiavimas vyko organizuojant ir vykdant pareigūnų mokymus (Programos 1.5 ir 1.7 priemonės). Nacionalinės teismų administracijos Mokymo centras bendradarbiavo su Generaline prokuratūra, Policijos departamentu ir Kalėjimų departamentu derindami mokymų temas, vykdydami dalyvių į mokymus atranką, nustatydami pageidaujamus lektorius ir kitais klausimais. Taip pat įgyvendindamas 2.3 ir 2.4 priemonės Lietuvos teisės institutas sudarė darbo grupę iš Generalinės Prokuratūros, Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, Mykolo Romerio universiteto atstovų nusikaltimo aukos ir nepilnamečio nusikaltėlio eksperimentinio taikinamojo tarpininkavimo projekto klausimams išdiskutuoti ir aptarti. Švietimo ir mokslo ministerija įgyvendindama Programos 5.1 priemonę bendradarbiavo ir konsultavo suinteresuotų institucijų atstovus Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimo klausimais.

Tačiau įgyvendinant daugelį kitų Programos priemonių bendradarbiavimo ryšiai buvo silpni. Bendradarbiavimo stoką rodo tai, kad priemonės, kurioms buvo numatyti keli vykdytojai, dažniausiai įgyvendino tik viena institucija (numatyta kaip pirmasis vykdytojas). Ši dėl priemonių įgyvendinimo nesikreipė į kitas institucijas dėl papildomos informacijos suteikimo, pastabų ar kitais su įgyvendinimu susijusiais klausimais. Pavyzdžiui, Programos 4.1 priemonę (sukurti ir įdiegti nepilnamečių, atliekančių laisvės atėmimo bausmę ar esančių vaikų socializacijos centre, ryšių su šeima palaikymo priemonių sistemą) vykdė tik Kalėjimų departamentas, nors ją vykdyti buvo numatyta taip pat ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai. 8.1. priemonė (organizuoti visuomenės informavimo kampanijas: radijo, televizijos laidas, leidinius ir kita), už kurios vykdymą atsakingi visi Programos vykdytojai, buvo vykdoma taip pat kiekvienos institucijos savarankiška iniciatyva ir veiksmais, per 2009–2013 metus nebuvo parengta bendrų pranešimų spaudai apie Programos įgyvendinimą ar kitus reikšmingus nepilnamečių justicijos klausimus, kuriais

¹⁶ Įsigaliojus Nacionalinės teismų administracijos nuostatų pakeitimams, nuo 2013 m. sausio 1 d. Nacionalinėje teismų administracijoje įsteigtas Mokymų skyrius atsakingas už teisėjų, teismų pirmininkų, teisėjų padėjėjų, kitų teismo darbuotojų kokybišką bei kryptingą mokymą, jų kvalifikacijos kėlimą. Mokymų skyrius perėmė iki tol Nacionalinės teismų administracijos Mokymo centro vykdytas teisėjų mokymo organizavimo funkcijas.

būtų svarbi Programos valdymo komiteto nuomonė, nors apie tokius bendrus pranešimus buvo tartasi komiteto posėdyje (2009 m. balandžio 22 d.).

Bendradarbiavimo problemų pastebėta ir įgyvendinant 2.3 bei 2.4 Programos priemones. Generalinė prokuratūra savo ataskaitoje pažymėjo, kad priemonė 2.4 negalėjo būti įgyvendinta, kadangi nebuvo pilnai įvykdyta Priemonė 2.3 – t. y. nebaigtos rengti taikinamojo tarpininkavimo proceso taisyklės. Dar 2010 metų Lietuvos teisės instituto atliktame Programos vertinime nurodoma, kad Lietuvos teisės institutas kartu su kitų institucijų atstovais (iš Generalinės prokuratūros, Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos ir Mykolo Romerio universiteto; darbo grupė sudaryta 2010 m. spalio mėn.) parengė mediacijos proceso taisyklių (eksperimentiniam projektui) projektą. 2011 metais darbo grupės nariai teikė pastabas ir pasiūlymus dėl šio projekto, tačiau galutinai šios taisyklės nebuvo patvirtintos. Ši situacija taip pat rodo tarpinstitucinio bendradarbiavimo įgyvendinant svarbias Programos priemones.

Manytina, kad bendradarbiavimą tarp Programą vykdančių institucijų padėtų stiprinti dažnesni Programos valdymo komiteto posėdžiai ir jos narių aktyvesnis domėjimasis Programos įgyvendinimo klausimais (o to Programos vykdymo metu išties trūko). Tai įgalintų dažniau keistis informacija, operatyviau spręsti iškilusias problemas, priimti atitinkamus organizacinius sprendimus.

Programos uždavinių įvykdymo laipsnis

Pagal Programos priemonių planą buvo numatyta įgyvendinti 28 priemonės pagal 8 uždavinius. Didžioji priemonių dalis buvo tęstinės. Apibendrinus už atskiras priemones atsakingų institucijų (pirmųjų atsakingų vykdytojų) bei institucijų, pagal Programą nebuvo atsakingomis už atskirų priemonių įgyvendinimą, pateiktą informaciją apie Programos priemonių vykdymą, pažymėtina, kad per 2009–2013 m. nepavyko įgyvendinti visų Programoje numatytų priemonių. Viso yra įgyvendinta 19 priemonių, dalinai įgyvendintų – 3, neįgyvendintų – 6. Pagrindinė priemonių neįgyvendinimo arba dalinio įgyvendinimo priežastis – joms įgyvendinti nebuvo skirtos Programoje numatytos lėšos. Taip pat dalis priemonių buvo neįvykdytos iš naujo įvertinus jų realų poreikį ir pripažinus jų įgyvendinimą netikslingu. Dalis institucijų atsakingų už priemonių įgyvendinimą naudojo lėšas iš bendrų joms skirtų valstybės biudžeto asignavimų arba kitų lėšų (pavyzdžiui, Europos Sąjungos lėšų). Svarbu pabrėžti, kad Programos priemonėms įgyvendinti naudojant lėšas iš bendrų institucijos biudžetinių asignavimų ne visada pavyksta priemones įgyvendinti tokia apimtimi, kuri numatyta Programoje. Kai kurių priemonių įgyvendinimas apskritai buvo neįmanomas.

Programos įgyvendinimo rezultatų apibendrinimas pagal Programoje išskirtus uždavinius

Įgyvendindama **Programos 1 uždavinį** (*Užtikrinti nepilnamečių justicijos pareigūnų ir kitų specialistų kvalifikacijos kėlimą, nuolatinį mokymą*), Lietuvos policijos mokykla 2010–2013 m. organizavo policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimo seminarus „Nepilnamečių justicija“. Per keturis metus buvo suorganizuoti 8 mokymai (dveji mokymai per metus), kuriuose dalyvavo 129 pareigūnai iš visų vyriausiųjų policijos apskričių komisariatų (1.1 priemonė).

Kalėjimų departamentas 2010–2013 m. organizavo penkis Kalėjimo departamentui pavaldžių įstaigų (probacijos tarnybų ir laisvės atėmimo vietų) pareigūnų dirbančių su nepilnamečiais mokymus (1.2–1.3 priemonės). Mokymuose dalyvavo 99 pareigūnai. 2010 m. mokymai „Grupinis darbas su teistais nepilnamečiais keičiant jų mąstymo klaidas“ ir 2011 m. mokymai „Teistų nepilnamečių resocializacija. Socialiai atsakingos asmenybės ugdymas“ buvo skirti pareigūnams dirbantiems su kognityvine biheavioristine programa „Equip“. 2012 m. organizuotas kvalifikacijos tobulinimo seminaras „Artimųjų įtaka nepilnamečių probuojamųjų priežiūros vykdymui“. 2013 m. mokymuose

„Psichosocialinių-educacinių programų taikymo ypatumai dirbant su teistais nepilnamečiais“ ir „Probacijos tarnybų priežiūroje esantiems nepilnamečiams socialinės pagalbos teikimo ypatumai“ daug dėmesio buvo skirta alternatyvių meninės srities metodų taikymui ugdant paauglių kūrybiškumą bei ieškant sprendimų atskiroms nepilnamečių problemoms spręsti.

Nacionalinės teismų administracijos Mokymo centras per 2010–2013 m. organizavo 8 mokymo programos „Nepilnamečių justicija“ seminarus (po du kvalifikacijos kėlimo seminarus per metus, trukmė – 2 dienos), kuriuose dalyvavo apylinkių ir apygardų teismų teisėjai, teisėjų padėjėjai, apylinkių ir apygardų prokuratūrų prokurorai, policijos pareigūnai, pataisos inspekcijų pareigūnai (1.5–1.7 priemonės). Didžiąją mokymų dalyvių dalį sudarė asmenys bespecializuojantys nepilnamečių justicijos srityje. Viso mokymuose dalyvavo 262 asmenys (2010 m. – 63; 2011 m. – 71; 2012 m. – 69; 2013 m. – 59).

2013 m. Generalinė prokuratūra organizavo vienos dienos seminarą „Nepilnamečių justicija“, kuriame dalyvavo 44 prokurorai. Dauguma jų (33 prokurorai) specializavosi darbui su nepilnamečiais (1.7 priemonė). Mokymų metu buvo dėstomos temos: vaikų seksualinis išnaudojimas internete; vaiko dalyvavimas baudžiamajame procese; seksualinės prievartos prieš vaikus artimoje aplinkoje atpažinimas; tarpinstitucinis bendradarbiavimas.

Švietimo ir mokslo ministerija įgyvendindama 1.4 priemonę 2011 m. organizavo tris seminarus savivaldybių specialistams, dirbantiems su Nesimokančių vaikų ir mokyklos nelankančių mokinių informacine sistema (65 dalyviai). 2013 m. Švietimo ir mokslo ministerija organizavo 15 dviejų dienų (16 akademinį valandų) seminarų savivaldybių vaiko gerovės komisijų nariams apie bendradarbiavimo ir komandinio darbo tobulinimą, savivaldybės vaiko gerovės komisijos vaidmenį įgyvendinant mokyklose Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo ir Rekomendacijų dėl poveikio priemonių taikymo netinkamai besielgiantiems mokiniams nuostatas, metodinės, informacinės, konsultacinės pagalbos teikimą mokyklų vaiko gerovės komisijoms ir jų darbo koordinavimą. Šiuose seminaruose viso dalyvavo 284 savivaldybių vaiko gerovės komisijų nariai.

Atliktas nepilnamečių justicijos sistemos darbuotojų mokymo programų vertinimas¹⁷ (1.6 priemonė), viena vertus, atskleidžia, kad mokymai buvo tikslingai orientuoti į nepilnamečių justicijos pareigūnų ir kitų specialistų kvalifikacijai kelti. Dauguma mokymuose dalyvavusių nepilnamečių justicijos darbuotojų specializuojasi darbui su nepilnamečiais. Svarbu ir tai, kad buvo suteikiama galimybė dalyvauti mokymuose ir kitiems specialistams, nesispecializuojantiems darbui su nepilnamečiais, tačiau savo darbe susiduriančiais su nepilnamečiais pažeidėjais. Tokie mokymai iš esmės padeda įgyti žinių ir reikalingų įgūdžių darbui su delinkventinio elgesio nepilnamečiais, plečiamas baudžiamosios justicijos pareigūnų, turinčių darbo su nepilnamečiais pagrindus, ratas. Kita vertus, atliktas vertinimas parodė, kad stokojama sisteminio požiūrio – apsiribojama arba pavieniais mokymais, arba keletu mokymų; stokojama mokymo įvairovės formų ir turinio požiūriu atskirose institucijose; nepakankamas mokymų modeliavimas tikslo – rezultatų paradigmoje. Sprendžiant iš atliktų mokymų įvertinimo ne visiems mokymų dalyviams jie buvo reikšmingi turinio požiūriu,¹⁸ todėl tobulintina tikslinės grupės atranka bei informacijos apie planuojamus mokymus pateikimas nepilnamečių srityje besispecializuojantiems specialistams.

Ateityje gerinant mokymų kokybę būtų tikslinga inicijuoti sisteminio mokymų modelio parengimą, įvertinant mokymų tikslinių grupių poreikius ir mokymų tikslus, jų turinį, optimizuojant tarpžinybinį bendradarbiavimą.

Mokymus rengiančioms institucijoms būtų tikslinga:

¹⁷ Targamadžė V. Nepilnamečių justicijos sistemos darbuotojų mokymai: tobulinimo diskursas // Socialinis ugdymas, 2013, Nr. 2(34), p. 90-102.

¹⁸ Ten pat.

1) Sukonstruoti sisteminių tęstinių mokymų modelį, jį pagrindžiant mokymų poreikio, turinio ir formų derme, orientuojantis į tarpinstitucinį bendradarbiavimą;

2) Parengti tikslinių grupių atrankos schemą, įvertinant dalyvių teorinį ir praktinį pasirengimą, kiekvieno dalyvio realų mokymosi poreikį, ir apie tai informuoti mokymų vedėjus, organizatorius, lektorius ir pan.; pagal mokymų pobūdį rekomenduoti institucinį komandinį mokymąsi;

3) Parengti lektoriams bendrus atrankos kriterijus, sudarant galimybę juos modifikuoti, įvertinant mokymo renginių specifiką;

4) Sukurti mokymų monitoringo sistemą ir jų tobulinimo scenarijus.

Įgyvendinant **Programos 2 uždavinį** (*Sustiprinti nepilnamečių interesų apsaugą baudžiamajame procese, pagerinti baudžiamosios justicijos administravimą*), 2011 m. rugpjūčio 8 dieną generalinio prokuroro įsakymu Nr. I-118 buvo patvirtinta nauja Prokurorų specializacijos baudžiamajame procese nuostatų, patvirtintų 2010 birželio 2 d. generalinio prokuroro įsakymu Nr. I-62, redakcija. Minėtuose nuostatuose yra nustatyta privaloma prokurorų specializacija nepilnamečių justicijos srityje visose apylinkių prokuratūrose. Taip pat prokurorai, besispecializuojantys nepilnamečių justicijos srityje, yra įpareigoti dalyvauti savivaldybės administracijos vaiko gerovės komisijos veikloje. Konkretus prokuroras, dalyvaujantis vaiko gerovės komisijos veikloje, yra paskiriamas apylinkės vyriausiojo prokuroro sprendimu (2.1 priemonė).

Policijos departamentas 2012 m. įrengė vieną naują vaikų apklausos kambarį (Utenos apskrities vyriausiojo policijos komisariato Anykščių rajono policijos komisariate), atitinkantį visus techninius reikalavimus (Programos 2.2 priemonė).

Taip pat pagal Programą buvo numatyta sudaryti technines galimybes ikiteisminio tyrimo metu per nepilnamečių įtariamųjų, liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausas daryti vaizdo ir garso įrašą (Programos 2.2 priemonė). Šiai priemonei įgyvendinti 2011 m. Generalinė prokuratūra įvertino koks yra realus poreikis ikiteisminio tyrimo metu per nepilnamečių įtariamųjų, liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausas daryti vaizdo ir garso įrašą. Generalinė prokuratūra vertindama šį poreikį kreipėsi į teritorines prokuratūras, prašydama nurodyti kaip dažnai patys nepilnamečių justicijos srityje besispecializuojantys prokurorai atlieka nurodytos kategorijos nepilnamečių apklausas. Įvertinus surinktus duomenis ir atsižvelgus į teritorinių prokurorų išdėstytą nuomonę, Generalinė prokuratūra padarė išvadą, kad prokuratūrai įsigyti vaizdo ir garso įrašymo techniką, kurią naudotų specializuoti nepilnamečių prokurorai ikiteisminio tyrimo metu apklaudami nepilnamečius įtariamuosius, liudytojus ir nukentėjusiuosius, yra netikslinga. Tokia išvada padaryta, nes patys prokurorai ikiteisminius tyrimus atlieka retai. Generalinė prokuratūra numato ikiteisminį tyrimą nepilnamečių baudžiamosiose bylose organizuojančius ir tyrimams vadovaujančius prokurorus skatinti optimaliai panaudoti vaikų apklausos kambarius, esančius teismuose ir policijos komisariatuose, bei užtikrinti, kad visais reikiamais atvejais jaunesni kaip aštuoniolikos metų liudytojai bei nukentėjusieji būtų apklausiami Baudžiamojo proceso kodekse (toliau BPK) 186 str. numatyta tvarka.

Pažymėtina, jog nebuvo įgyvendinta Programos 2.5 priemonė (Parengti ir įgyvendinti nusikaltimo aukos ir nepilnamečio nusikaltėlio eksperimentinį taikinamojo tarpininkavimo projektą). Šiai priemonei įgyvendinti buvo atlikti parengiamieji darbai: 2010 m. Lietuvos teisės institutas apibendrino informaciją apie užsienio šalių ir Lietuvos praktiką diegiant eksperimentinius mediacijos projektus, apie mediatorių rengimo, jų mokymų vykdymo sistemas (2.4 priemonė). Kartu su kitų institucijų atstovais (iš Generalinės Prokuratūros, Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, Mykolo Romerio universiteto) parengė mediacijos proceso taisyklių projektą (2.3 priemonė). Tačiau dėl lėšų trūkumo nebuvo galimybės užtikrinti pilną priemonių bei kitų, būtinų, su taikinamojo tarpininkavimo modelio įdiegimu susijusių priemonių įgyvendinimą: parengti mokomąją metodinę taikinimo tarpininkų rengimo medžiagą ir organizuoti taikinamojo tarpininkavimo mokymą (2.4 priemonė), išnagrinėti eksperimentinio taikinamojo tarpininkavimo

projekto įgyvendinimo rezultatus ir parengti rekomendacijas, kaip toliau plėtoti taikinamąjį tarpininkavimą nepilnamečių baudžiamosiose bylose (2.6 priemonė).

Taigi apibendrinant reikia konstatuoti, kad antrą Programos uždavinį pavyko įgyvendinti tik dalinai Nusikaltimo aukos ir nepilnamečio nusikaltėlio taikinamojo tarpininkavimo institutas (mediacijos institutas) lieka svarbiu įgyvendinimo uždaviniu. Čia būtinas tiek visų valstybės institucijų politinis palaikymas, tiek finansinis užtikrinimas.

Stiprinant nepilnamečių interesų apsaugą baudžiamajame procese bei gerinant baudžiamosios justicijos administravimą taip pat svarbu atkreipti dėmesį į 2013 metais atliktą Nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės aktų tyrimą,¹⁹ kuris parodė, kad šioje srityje lieka ir kitų spragų:

1) Vis dar aktualus klausimas dėl socialinių tarnybų aktyvaus dalyvavimo baudžiamajame ir administraciniame procese. Nepilnamečiui dalyvaujant baudžiamajame procese arba administracinių teisės pažeidimų bylų teisenoje labai svarbus vaidmuo tenka specialistams, kurie pareigūnui suteikia žinių apie nepilnamečio socialinę padėtį ir psichologinę būklę bei užtikrina paramą nepilnamečiui. Šiuo metu tokių specialistų dalyvavimas procese nėra privalomas, jo galimybės numatytos tik tam tikruose procesiniuose epizoduose. Svarbu teisės aktuose detalizuoti vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistų, psichologų ar socialinių darbuotojų procesinę padėtį, numatant bent vieno iš jų ankstyvą įsitraukimą, privalomą dalyvavimą nepilnamečių baudžiamosiose bylose ir galimybę juos kviesti dalyvauti nepilnamečių administracinėse bylose. Šie specialistai rinktų informaciją, rengtų ir pateiktų socialinio tyrimo išvadą apie nepilnamečių pareigūnams bei teismui.

2) Būtų tikslinga numatyti nepilnamečio „lydėjimo“ per visą procesą instituto diegimą Lietuvoje.²⁰

3) Siekiant apsaugoti nepilnamečių nuo neigiamos informacijos apie teisės pažeidimą paskleidimo poveikio, būtina Administracinių teisės pažeidimų kodeksą (ATPK) (vėliau ir Administracinių nusižengimų kodeksą (ANK)) suderinti su BPK ir įtvirtinti draudimą skelbti duomenis apie nepilnamečius pažeidėjus ir nukentėjusiuosius iki jų bylos nagrinėjimo teisme. Taip pat iki ANK priėmimo turėtų būti užtikrinta galimybė bylas dėl nepilnamečių padarytų administracinių teisės pažeidimų nagrinėti neviešose posėdžiuose tiek teisme, tiek kitose institucijose.

4) Šiuo metu poįstatyminiuose teisės aktuose įtvirtinta teisėjų ir prokurorų specializacija nepilnamečių byloms neužtikrina jos pastovumo bei nesuteikia garantijų, jog nepilnamečio, pažeidusio administracinę ar baudžiamąją teisę, atvejį nagrinės būtent šioje srityje besispecializuojantis pareigūnas. Siekiant, kad nepilnamečio susidūrimas su nepilnamečių justicija būtų kuo labiau atitinkantis jo raidos ypatumus ir poreikius, BPK turėtų būti apibrėžta, jog baudžiamąsias bylas dėl nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos teisme nagrinėja tam specializuoti teisėjai, o ikiteisminį tyrimą jose atlieka ir/ar kontroliuoja specializuoti prokurorai. Tik su nepilnamečių byloms besispecializuojančiais teisėjais turėtų susidurti ir administracinius teisės pažeidimus padarę nepilnamečiai, kurių bylas nagrinėja teismas, bei vaikai, kuriems skiriant minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės dalyvauja teismas.

Įgyvendindamas **Programos 3 uždavinį** (*Sukurti aiškią ir veiksmingą nepilnamečių, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų ir vaikų socializacijos centrų, resocializacijos sistemą*), Kalėjų departamentas rengė ir įgyvendino adaptuotas programas nepilnamečiams, esantiems laisvės atėmimo vietose ir

¹⁹ Ūselė L. Nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės aktų darba: procesiniai aspektai (pateikta publikavimui 2014 m. kovo mėn. Teisės problemų žurnalo redakcijai).

²⁰ Proceso metu gilintis į konkretų nepilnamečio atvejį, surinkti ir pateikti informaciją apie nepilnamečio socialines gyvenimo aplinkybes ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorams ir teisėjams, nustatyti informacijos perimamumą nepilnamečiui keliant per proceso stadijas bei skirtingas įstaigas. Jau ikiteisminio tyrimo metu turėtų būti surinkta informacija apie gyvenimo ir auklėjimo sąlygas, sveikatos būklę ir socialinę brandą, anksčiau taikytas poveikio priemones ir jų veiksmingumą, elgesį po nusikalstamos veikos padarymo (teismas atsižvelgia į šią informaciją skirdamas nepilnamečiui bausmę).

probacijos tarnybų priežiūroje: „Equip“, „Tik tu ir aš“ ir „Elgesys – Pokalbis – Pasikeitimas“ (EPP),²¹ (Programos 3.1 priemonė), kurios buvo taikomos dirbant su nepilnamečiais teisės pažeidėjais laisvės atėmimo vietose ir probacijos tarnybose. Taip pat Kalėjimų departamentas organizavo priemones, skatinančias nepilnamečių, esančių probacijos tarnybų priežiūroje, socialinę integraciją, mažinančias riziką ir skirtas nusikalstamą veiką lėmusiems priežastims šalinti (Programos 3.2 priemonė). Tai pažintiniai žygiai, paskaitos, diskusijos, seminarai, susitikimai su Technologijų ir verslo mokymo centro darbuotojais, švietimo centrų psichologais ir pan.

Šio uždavinio tikslui pasiekti taip pat buvo numatyta baigti rekonstruoti Vilniaus resocializacijos centrą nepilnamečiams (Programos 3.4. priemonė). Rekonstruotame Vilniaus resocializacijos centre buvo numatyta teikti paslaugas nepilnamečiams, grįžusiems iš laisvės atėmimo vietų ir vaikų socializacijos centrų. Už šios priemonės įgyvendinimą buvo atsakinga Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. 2011 m. Programos valdymo komiteto posėdyje²² Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovė informavo, kad 2010 m. centro rekonstrukcija buvo baigta, tačiau dėl to, kad nėra sukurtos teisinės bazės nepilnamečių nukreipimui į resocializacijos centrus, buvo nuspręsta pakeisti centro paskirtį ir jame apgyvendinti nepilnamečius su kūdikiais.²³

Kita uždavinio priemonė – rengti ir leisti savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnyboms, socialiniams darbuotojams, socialinės globos, švietimo įstaigų darbuotojams skirtas darbo (ryšių palaikymo) su nepilnamečiais, esančiais laisvės atėmimo vietose ir vaikų socializacijos centruose, grįžusiais iš šių įstaigų, metodines rekomendacijas (Programos 3.3. priemonė). Socialinės apsaugos ir darbo ministerija informavo, kad priemonei įgyvendinti nebuvo skirta papildomų lėšų, todėl Ministerija neturėjo galimybių įgyvendinti šios priemonės.

Apibendrinant tenka pripažinti, kad trečias uždavinys įgyvendintas tik dalinai. Negalime sakyti, jog yra sukurta aiški ir veiksminga nepilnamečių, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų ir vaikų socializacijos centrų, resocializacijos sistema. Programos įgyvendinimo metu daugiausiai buvo vykdomi pavieniai renginiai (nepilnamečių laisvalaikio užtikrinimo priemonės), kurie negali būti traktuojami kaip turintys įtakos (nebent labai ribotos) nepilnamečių, esančių probacijos tarnybų priežiūroje, socialinei integracijai, ir laikomi mažinančiais riziką ar šalinančiais nusikalstamą veiką lėmusias priežastis. Kaip efektyvias priemones galima paminėti adaptuotas elgesio pataisos programas, tokias kaip „Equip“, tačiau tolimesnis jų efektyvumas labai priklauso nuo to, kaip pavyks užtikrinti jų tikslų įgyvendinimą (t. y. pagal visus Programai taikomus reikalavimus).

Įgyvendindamas **Programos 4 uždavinį** (*Plėtoti psichosocialines ir socialines paslaugas visose nepilnamečių justicijos sistemos institucijose*), Kauno NTI-PN parengė ir 2010 m. liepos 7 d. patvirtino Bendradarbiavimo su nuteistųjų artimaisiais programą, kurios tikslas – išlaikyti nuteistųjų nepilnamečių ir jų artimųjų ryšius (4.1 priemonė). 2010–2013 m. nuteistųjų artimiesiems buvo siunčiami laiškai-pakvietimai atvykti pasimatyti su vaikais, aptarti iškilusias problemas (2010 m. – 130 laiškų; 2011 m. – 112 laiškų; 2012 m. – 99 laiškai; 2013 m. – 66 laiškai). Kvietimuose pateikta informacija apie artimųjų atvykstančių į ilgalaikį ar trumpalaikį pasimatymą išlaidų už kelionę apmokėjimo viešuoju ir nuosavu lengvuoju transportu tvarka. Taip pat Kauno NTI-PN organizavo įvairius sociokultūrinius renginius (per metus – apie 120 renginių), įsigijo užsiėmimų vykdymo

²¹ Programos yra patvirtintos Kalėjimų departamento direktoriaus 2012 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. V-211 „Dėl nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje tvarkos aprašo patvirtinimo ir adaptuotų nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo“ (Žin., 2012, Nr. 72-3770).

²² 2011-07-04 Programos valdymo komiteto posėdžio protokolas.

²³ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija įvertinusi socialinių paslaugų poreikį tėvų globos netekusiems vaikams nuo 2010 m. liepos 1 d. perėmė Vilniaus resocializacijos centro steigėjo funkcijas, pakeitė šio centro veiklos modelį. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2010 m. birželio 28 d. įsakymu Nr. A1-309 „Dėl Vilniaus apskrities resocializacijos centro pavadinimo pakeitimo ir nuostatų patvirtinimo“ (Žin., 2010, Nr. 78-4053; Žin., 2013, Nr. 14-674) buvo įkurta nauja specializuota socialinės globos įstaiga Vaiko ir motinos globos namai „Užuovėja“, skirta nepilnamečiams su kūdikiais.

efektyvumui pagerinti ir praktinei nuteistųjų veiklai organizuoti būtinų priemonių, buvo skiriamos lėšos priemonių, reikalingų nepilnamečių, nuteistų laisvės atėmimo bausme, laisvalaikio užimtumui ir praktinei veiklai organizuoti įsigijimui (4.2–4.3 priemonės).

Taigi Kauno NTI-PN atliko didelį ir reikšmingą darbą, tačiau reikėtų pastebėti, kad, viena vertus, sociokultūrinių renginių nuteistiems nepilnamečiams organizavimas – tai svarbus uždavinys ir būtina sąlyga normaliam nepilnamečių vystymuisi, elgesio korekcijai užtikrinti. Kita vertus, pastebėtina, kad tai yra viena iš Kauno NTI-PN funkcijų, kuri yra vykdoma ir ne pagal Programą. Manytina, kad 4.2 ir 4.3 priemonės ateityje neturėtų būti įtraukiamos į Programą. Tokios ir panašios konkrečios vaikų užimtumo, sociokultūrinių renginių organizavimo, laisvalaikio priemonių ir įrankių įsigijimo ir pan. priemonės turėtų būti finansuojamos per kitus instrumentus. Taip pat turėtų būti vengiama į Programą įtraukti tokias priemones, kurios yra įstaigos funkcijos, neatskiriama, sudėtinė ir būtina jų kasdienės veiklos dalis.

Įgyvendindama **Programos 5 uždavinį** (*Plėtoti nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros sistemą*), Švietimo ir mokslo ministerija nuolat teikė konsultacijas savivaldybių ir mokyklų vaiko gerovės komisijoms, vaikų socializacijos centrų darbuotojams, vaiko teisių apsaugos tarnyboms, policijos pareigūnams ir kitų suinteresuotų institucijų atstovams Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimo klausimais (5.1 priemonė). 2010 m. pradėtos organizuoti metodinės dienos vaikų socializacijos centrų švietimo pagalbos specialistams ir pedagogams, siekiant stiprinti bendradarbiavimą tarp šių įstaigų bei aptarti aktualius klausimus. Atsakingi Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro asmenys taip pat nuolat teikė metodinę pagalbą ir konsultacijas vaikų socializacijos centrų administracijai ir pedagogams vaikų ugdymo, švietimo pagalbos ir kitais klausimais, kaupė ir sistemino informaciją apie vaiko minimalią ir vidutinę priežiūrą, vykdė nuolatinę stebėseną, skatino pasidalinimą gerąja patirtimi, didino visuomenės informuotumą Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimo klausimais. Vaikų socializacijos centrų specialistams buvo organizuojami įvairaus pobūdžio mokymai. Taip pat Švietimo ir mokslo ministerija 2010 m. bendradarbiaudama su VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ vykdė projektą „Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros programų tobulinimas ir specialistų kvalifikacijos kėlimas pasitelkiant pasiteisinusią Norvegijos Karalystės patirtį“, kurio metu buvo parengtos rekomendacijos „Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų socializacijos centruose. Norvegijos patirties pritaikymas Lietuvai“ ir atliktas tyrimas „Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksmų ir priežasčių, paskatinusių nusižengti, analizė“.

Įgyvendinant Programos 5.2 priemonę buvo numatyta teikti Programos valdymo komitetui pasiūlymus dėl nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos plėtros, tačiau priemonę įgyvendinančios institucijos komitetui neteikė siūlymų, nes 2010-04-22 posėdžio metu buvo nutarta, kad komitetas, atsižvelgdamas į tai, kad Švietimo ir mokslo ministerija dalyvauja LR Seime svarstant įstatymų projektus, papildomų siūlymų neteiks (5.2 priemonė).

Apibendrinant galima pastebėti, kad įgyvendinant šį uždavinį buvo daug dėmesio skirta metodinei ir konsultacinei pagalbai vaikų socializacijos centruose dirbantiems specialistams. Tai be abejonės turėjo svarbią reikšmę plėtojant nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros sistemą Lietuvoje, ir šis darbas turėtų būti vykdomas ir toliau. Tačiau kartu svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad, kaip parodė atliktas nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos tyrimas²⁴, šioje srityje liko dar daug problemų. Viena iš jų – labai trūksta psichosocialinių ir socialinių paslaugų tinklo egzistavimo, per kurį būtų galima realizuoti nepilnamečiams paskirtų minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių, auklėjimo poveikio priemonių taikymą. Taip pat svarbu kurti ir plėsti specializuotas paslaugas

²⁴ Nikartas S., Ūselė L., Zaksaitė S., Žukauskaitė J., Žekas T. Vaiko minimalios priežiūros priemonės Lietuvoje: prielaidos, situacija ir įgyvendinimo problemos. (monografija). Vilnius: Teisės institutas, 2013.

probleminiams vaikams. Manytina, kad naujojoje Programoje minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos socialinių paslaugų infrastruktūros sukūrimas galėtų būti vienas iš prioritetinių tikslų.

Įgyvendinant **Programos 6 uždavinį** (*Atlikti nuoseklius nepilnamečių justicijos mokslinius tyrimus, teikti mokslines rekomendacijas, kaip tobulinti nepilnamečių justicijos sistemą*) buvo atlikti 3 moksliniai tyrimai. 2010 m. Lietuvos teisės institutas atliko tyrimą apie nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymą 18–21 metų jaunuoliams Lietuvoje (6.4 priemonė). Tyrimo pagrindu parengta mokslo publikacija.²⁵

2011–2012 m. Lietuvos teisės instituto tyrėjų grupė atliko mokslinį tyrimą, kuriame kompleksiskai nagrinėjamos priemonės, taikomos už delinkventinį elgesį vaikams, kurie nėra baudžiamosios atsakomybės subjektai (6.2 priemonė). Didelis dėmesys buvo skirtas Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme numatytų vaiko minimalios priežiūros priemonių teisinio reglamentavimo bei praktinio taikymo analizei. Siekiant įsigilinti į probleminius vaiko minimalios priežiūros priemonių įgyvendinimo aspektus buvo atliktas empirinis tyrimas (interviu su ekspertais ir stebėjimas). Taip pat atlikta užsienio šalių patirties taikant priemones vaikams už delinkventinį elgesį analizė. Tyrimo rezultatai paskelbti Lietuvos teisės instituto išleistoje monografijoje.²⁶

Kitas Lietuvos teisės instituto tyrimas – skirtas Nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės aktų analizei (6.3 priemonė). Jo rezultatai – L. Ūselės straipsnis „Nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės aktų darna: procesiniai aspektai“ yra pateiktas Teisės problemų žurnalo redakcijai (planuojama publikuoti 2014 m.).

Programoje taip pat buvo numatyta atlikti kompleksinį (gyventojų, baudžiamosios justicijos pareigūnų ir linkusių nusikalsti nepilnamečių) sociologinį tyrimą (6.1 priemonė), tačiau, kaip nurodė Vidaus reikalų ministerija, dėl lėšų trūkumo šis tyrimas nebuvo atliktas.

Pastebėtina, kad atlikti tyrimai padėjo atskleisti aktualias problemas, giliau išanalizuoti esamą situaciją. Jų pagrindu pateiktos rekomendacijos dėl nepilnamečių justicijos sistemos tobulinimo. Manytina, kad ir ateityje moksliniai tyrimai turėtų užimti svarbią vietą tobulinant nepilnamečių justicijos sistemą Lietuvoje.

Įgyvendindama **Programos 7 uždavinį** (*Suderinti tarpusavyje ir su kitais teisės aktais, tarptautinių teisės aktų reikalavimais nepilnamečių administracinę justiciją reguliuojančius materialinės ir procesinės teisės aktus, pagal juos nepilnamečiams taikomų priemonių ir jas taikančių institucijų sistemą*), Teisingumo ministerija parengė Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso projektą (toliau – ANK projektas), kuris Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. balandžio 18 d. nutarimu Nr. 445 buvo pateiktas Lietuvos Respublikos Seimui (registracijos Lietuvos Respublikos Seime Nr. XIP-3600(2)). ANK projekte įtvirtinama alternatyvių administraciniams nuobaudoms priemonių taikymo galimybė nepilnamečiams pagal Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą: 1) nepilnamečiui, kuris padarė administracinių nusižengimų požymių turinčią veiką ir kuriam iki šiame kodekse numatytos veikos padarymo nebuvo sukakę šešiolika metų, įstatymų nustatyta tvarka gali būti taikomos Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytos vaiko priežiūros formos. Atlikus tyrimą informacija apie šią veiką ir ją padariusį nepilnametį perduodama mokyklai, savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriui ar kitam subjektui, turinčiam teisę pagal Lietuvos Respublikos įstatymus kreiptis į savivaldybės administracijos direktorių dėl vaiko priežiūros formų taikymo (ANK 6 str., 1 d.); 2) teismas ar institucija (pareigūnas), nagrinėjanti administracinio nusižengimo bylą ne teismo tvarka, atsižvelgdama į administracinio nusižengimo pobūdį ir nepilnamečio asmenybę, siekdama veiksmingiau užtikrinti šio kodekso 42 straipsnyje nustatytos nepilnamečių administracinės atsakomybės paskirties įgyvendinimą,

²⁵ Ūselė L. Jaunų pilnamečių (18-20 metų) socialinė branda – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų jiems taikymo veiksnys // Teisės problemos, 2010, Nr. 2 (68), p. 58-91.

²⁶ Nikartas S., Ūselė L., Zaksaitė S., Žukauskaitė J., Žekas T. Vaiko minimalios priežiūros priemonės Lietuvoje: prielaidos, situacija ir įgyvendinimo problemos. Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2013.

gali neskirti nepilnamečiui administracinės nuobaudos ir administracinio poveikio priemonės ir Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka kreiptis dėl vaiko priežiūros formų taikymo (ANK 43 str., 3 d.). Siekdama suderinti Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatas su ANK projekto nuostatomis, Teisingumo ministerija kartu parengė Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo 8 ir 10 straipsnių pakeitimo įstatymo projektą (registracijos Lietuvos Respublikos Seime Nr. XIP-3601(2)).

Įgyvendindamos **Programos 8 uždavinį** (*Informuoti visuomenę nepilnamečių justicijos klausimais*), visos atsakingos už priemonių vykdymą institucijos, buvo įpareigosotos organizuoti visuomenės informavimo kampanijas (radijo, televizijos laidas, leidinius ir kita).

Vidaus reikalų ministerija pagal savo kompetenciją visą informaciją, susijusią su nepilnamečiais, teikė savo interneto svetainėje²⁷ Čia pateikiamos statistinių duomenų ataskaitos ir pažymos apie nepilnamečių nusikalstamumą ir nukentėjusius vaikus. Taip pat skelbiami sociologinių tyrimų, susijusių su nepilnamečių justicija, rezultatai (pavyzdžiui, E. Vileikienės pranešimas „Lietuvos gyventojų ir policijos pareigūnų požiūris į linkusius nusikalsti nepilnamečius“²⁸).

Švietimo ir mokslo ministerija išleido metodines rekomendacijas mokytojams ir švietimo pagalbos specialistams „Linkusių nusikalsti vaikų konsultavimas: praktiniai patarimai“. Švietimo ir mokslo ministerija nuolat bendradarbiavo su žiniasklaida, dalyvavo radijo laidose, seminaruose ir konferencijose, „Švietimo naujienose“ skelbė straipsnius vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įgyvendinimo klausimais.

Nacionalinės teismų administracijos Mokymo centras įgyvendindamas šį uždavinį skleidė turimą informaciją ir mokymų nepilnamečių justicijos klausimais dalomąją medžiagą teismams, prokuratūroms, kitiems Mokymo centro organizuojamų seminarų dalyviams.

Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro interneto svetainės skiltyje „Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatų įgyvendinimas“ pateikiama statistinė informacija apie vaikų skaičių ir laisvas vietas vaikų socializacijos centruose.²⁹

Policijos departamentas informaciją teikė Policijos departamento, policijos įstaigų interneto svetainėse, žiniasklaidos priemonėse.

Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų (probacijos tarnybų ir Kauno NTI-PN) internetinėse svetainėse nuolat skelbiama aktuali informacija (priemonių įgyvendinimas pagal Programą, projektus, statistinės suvestinės, veiklos ataskaitos ir pan.), susijusi su nepilnamečių reintegracijos priemonių įgyvendinimu ir sklaida.

Pozityviai vertintina tai, jog dauguma už Programos priemonių įgyvendinimą atsakingų institucijų nuosekliai teikia informaciją bendrais nepilnamečių justicijos klausimais. Tačiau ateityje, manytina, būtų naudinga teikti daugiau informacijos apie konkrečias Programoje įgyvendinamas priemones (pavyzdžiui, skelbti bendrą informaciją bei bendrus visų ar kelių Programą įgyvendinančių institucijų pranešimus apie Programos ar atskirų priemonių įgyvendinimo eigą, pasiektus rezultatus). Kartu atkreiptinas dėmesys, jog didžioji dalis informacijos, kuri atsakingų institucijų buvo skleidžiama apie nepilnamečių justiciją, buvo skirta šios ar susijusių sričių specialistams (pareigūnams, mokytojams, švietimo pagalbos specialistams ir pan.). Pasigendama su nepilnamečių justicija susijusių klausimų, institucijų atliekamų darbų bei svarbių išvalgų viešinimo, skirto plačiai visuomenei, taip pat patiems vaikams (nepilnamečiams), o į tai 8 uždavinys pirmiausia ir buvo orientuotas.

²⁷ Plačiau žr. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija. Metodikos, rekomendacijos, analizės. Prieiga internetu: <www.vrm.lt/go.php/lit/Methodikos-rekomendacijos-analizes-/247>.

²⁸ Vileikienė E. Lietuvos gyventojų ir policijos pareigūnų požiūris į linkusius nusikalsti nepilnamečius. Prieiga internetu: http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Viesojo_saugumo_dep/naujas/G_ir_PP_pozioris_i_nepilnamecius.pdf.

²⁹ Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. Vaiko vidutinės priežiūros taikymas vaikų socializacijos centruose. Prieiga internetu: <<http://sppc.lt/index.php?1439202729>>.

Dėl Programos tęstinumo

Dėl Programos tęstinumo svarbos klausimo Lietuvos teisės institutas jau yra išsakęs savo nuomonę rašte skirtame Teisingumo ministerijai „Dėl Nepilnamečių justicijos programos rengimo“.³⁰ Rašte atkreipiamas dėmesys, kad nepilnamečių justicijos sistemos efektyvumas yra vienas iš svarbiausių klausimų tiek nacionaliniame, tiek tarptautiniame kontekste.

Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos Rijado gairėse³¹ vienas iš principų teigia, jog „tam, kad nepilnamečių nusikalstamumo prevencija būtų sėkminga, reikia visos visuomenės pastangomis siekti užtikrinti darnų paauglių vystymąsi, gerbiant ir ugdant jų asmenybes nuo ankstyvos vaikystės“.³² Jaunimui turi būti suteikiamos galimybės, ypač „galimybės įgyti išsilavinimą, kurios atitiktų įvairialypius jaunų žmonių poreikius ir būtų atrama, sauganti jaunų žmonių asmenybių vystymąsi, ypač tų, kurie yra akivaizdžiai patekę į pavojų arba socialiniu požiūriu rizikingą padėtį ir kuriems reikia išskirtinės globos ir apsaugos“, taip pat taikomos koncepcijos ir priemonės turi apimti „specializuotas nusikalstamumo prevencijos doktrinas ir požiūrius, pagrįstus įstatymais, procedūromis, institucijomis, infrastruktūra ir paslaugų teikimo sistema, kuriais būtų siekiama sumažinti motyvaciją, poreikį ir galimybę daryti teisės pažeidimus, arba riboti tokį elgesį sukeliančias sąlygas“ (5 a, b punktai). Taip pat pabrėžiama, kad oficialių institucijų įsikišimas pirmiausia turi būti naudingas jauno žmogaus interesams (5 c punktas). Rijado gairėse taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, kad „<...> jaunuolių elgesys, neatitinkantis visuotinių socialinių normų ir vertybių, dažnai yra sudedamoji brendimo ir augimo dalis ir daugelis žmonių jį savaime išauga <...>“ (5 e punktas).³³ 2008 m. lapkričio 5 d. priimtoje Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje CM/Rec(2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių, teigiama, kad „bet kuri su nepilnamečiais susijusi teisingumo sistema turi remtis tarpdalykiniais ir universaliais metodais, integruotis į platesnes nepilnamečiam skirtas socialines iniciatyvas, siekiant užtikrinti holistinį požiūrį į tokių nepilnamečių priežiūrą ir jos tęstinumą <...>“ (15 punktas).

Europos Parlamentas pabrėžia, kad „su nepilnamečių nusikalstamumu galima veiksmingai kovoti tik priėmus nacionaliniu ir Europos lygmeniu integruotą strategiją, kurioje būtų derinami trys pagrindiniai principai: prevencija, teisminės bei neteisminės priemonės ir visų jaunų žmonių socialinės integracijos priemonės.“³⁴ Labai svarbu, teigia Europos Parlamentas, kad „visos visuomenės suinteresuotos šalys būtų tiesiogiai įtrauktos į nacionalinės strategijos planavimą ir įgyvendinimą, t. y. valstybė kaip centrinė administracija, regioninės ir vietinės valdžios institucijos, mokyklos bendruomenės atsakingieji darbuotojai, šeima, nevyriausybinės organizacijos, ypač tos, kurios yra orientuotos į jaunus žmones, pilietinė visuomenė ir kiekvienas asmuo.“³⁵ Be to, „būtina turėti atitinkamus finansinius šaltinius, kuriuos naudojant būtų veiksmingai įgyvendintos kovos su nepilnamečių nusikalstamumu priemonės“.³⁶

³⁰2014-04-14 atsakymas į 2014-03-06 Nr. (1.39.)7R-1584. Nuomonę parengė Kriminologinių tyrimų skyriaus vyriausiasis mokslo darbuotojas dr. Gintautas Sakalauskas.

³¹ Rijado gairės priimtos 1990 m. gruodžio 14 d

³² Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos. Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. 4 tomas. Sudarytojas *Aidukas M.* Vilnius: Teisės institutas, VU TF, TIC, 2004, p. 380.

³³ Plačiau žr. *Sakalauskas G.* Minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus problema: lyginamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai // *Teisės problemos*, 2009, Nr. 2 (64), p. 81-103; *Sakalauskas G.* Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė // *Teisės problemos*, 2013, Nr. 3 (81), p. 5-55.

³⁴ Europos Parlamento rezoliucija dėl nepilnamečių nusikalstamumo: moterų, šeimos ir visuomenės vaidmuo (2007/2011(INI), priimta 2007 m. birželio 22 d. // Europos Sąjungos oficialus leidinys, 2008-06-12, C 146 E/344. 1 punktas.

³⁵ Ten pat. 2 punktas.

³⁶ Ten pat.

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas teigia, kad „svarba, kurią Europos visuomenė teikia jaunimo nusikalstamumui, reiškia, kad turi būti rastos veiksmingos reagavimo priemonės, iš esmės paremtos trimis principais – prevencija, baudžiamosiomis auklėjamosiomis priemonėmis ir nepilnamečių bei jaunų pažeidėjų socialine integracija ar reintegracija.“³⁷ Komitetas taip pat siūlo „koordinuoti veiksmus vietos, nacionaliniu ir Europos lygmenimis ir reikalauja sprendimų Bendrijos lygiu įgyvendinant šeimos, jaunimo, švietimo ir mokymo, užimtumo, nusikalstamumo prevencijos ir teisinio bendradarbiavimo politikos specialias programas“.³⁸

Nepilnamečių justicija turi turėti bendrą vertybinę ir mokslinį pagrindą, nusikaltusių nepilnamečių atžvilgiu taikomų priemonių sistema turi veikti koordinuotai, šioje sistemoje dirbantieji turi įgyti bendrų žinių apie nepilnamečių elgesio ypatumus ir jiems taikomų priemonių efektyvumą, nepilnamečių justiciją reglamentuojantys teisės aktai turi derėti tarpusavyje, bendriems strateginiams tikslams turi būti konsoliduojamos lėšos. Visa tai galima pasiekti (užtikrinti) tik turint nuoseklią ilgalaikę valstybės strategiją (programą).

Išvada (atsakant į 2014-03-03 raštą Nr. (1.39)7R-1442) pateikta Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai 2014-06-09 raštu Nr. 2R-182-(1.9).

³⁷ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje (2006/C 110/13). Priimta 2006 m. kovo 15 d. // Europos Sąjungos oficialus leidinys, 2006-05-09, C 110/75. 1.1. punktas.

³⁸ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl jaunimo smurto miestuose (2009/C 317/06), priimta 2009 m. liepos 15 d. // Europos Sąjungos oficialus leidinys, 2009-12-23, C 317/37. 1.10. punktas.

